

**UNIVERZITA PALACKÉHO
V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra historie**

Bakalárska diplomová práca

Dominika Slovákova

**Trnava a druhá svetová vojna
– osudy obyvateľstva**

vedúci práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2017

Prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne a použila som len uvedenú literatúru a zdroje.

V Olomouci dňa

Dominika Slováková

Pod'akovanie:

Ďakujem prof. PhDr. Jana Burešovej, CSc., za odborné vedenie bakalárskej práce
a Mgr. Gabriele Pospíšilovej za poskytovanie rád a materiálových podkladov k práci.

Obsah

1. Úvod	5
2. Trnava.....	9
3. Propaganda	13
3.1 Trnavské noviny	14
3.2 Miestne organizácie	15
3.2.1 Nemci	17
3.2.2 Hlinkova garda a Hlinkova mládež.....	20
4. Civilná protiletecká ochrana (CPO)	23
4.1 Nálety.....	24
5. Židovská komunita	26
5.1 Krátke dejiny židovskej komunity v Trnave.....	28
5.2 Protižidovské nálady v Trnave pred druhou svetovou vojnou	29
5.3 Perzekúcie trnavských Židov	32
6. Protifašistická odbojová činnosť	39
6.1 Komunistická odbojová činnosť v Trnave a opatrenia voči nej	39
6.2 Protifašistická propaganda.....	42
6.3 Sabotážna činnosť	45
6.4 Trnava a Slovenské národné povstanie.....	46
6.5 Oslobodenie mesta.....	50
7. Záver.....	52
8. Pramene a literatúra	56
9. Resumé	58

1. Úvod

Tému „*Trnava a druhá svetová vojna – osudy obyvateľstva*“ som si zvolila z dôvodu môjho záujmu o regionálne dejiny a tématiku druhej svetovej vojny. S výberom témy mi pomohla tiež pracovníčka Štátneho okresného archívu v Trnave Mgr. Gabriela Pospíšilová, ktorá mi po konzultácií poradila s výberom prameňov k tejto práci.

Keďže sa budem zaoberať náladami civilného obyvateľstva, rozhodla som sa vo svojom výskume využiť cestu orálnej histórie. V práci použijem výpovede šiestich pamätníkov narodených medzi rokmi 1924 – 1933, z ktorých traja prežili vojnu priamo v Trnave a dvaja žili v obciach neďaleko Trnavy, no mesto často navštevovali. Pre krátku komparáciu vnímania vojny medzi mestom a vidiekom som použila výpoveď pani Jozefy Tomašovičovej, žijúcej jednoduchým životom na dedine, ktorej názory neovplyvňovala propaganda v takej miere ako obyvateľov mesta.

Okrem bojov o oslobodenie mesta Červenou armádou, Trnavou nikdy front neprechádzal. Z tohto hľadiska aj staviam moju bakalársku prácu. Jej hlavnou črtou bude poukázanie na skutočnosti, ktoré vnímali a prežívali obyvatelia relatívne mierovej oblasti – mesta Trnavy. Kapitoly bakalárskej práce sú určené na základe odpovedí opýtaných pamätníkov na jednoduchú otázku: „*Čo Vám pripomínalo, že je vojna?*“ Odpovede môžeme zhrnúť do nasledovných tém: Hlinkova garda a Nemci v meste, propaganda, partizáni, nálety, protiletcké kryty, židovské perzekúcie, atď. Práve tieto jednotlivé body tvoria pomyselnú kostru mojej bakalárskej práce. Keďže sa táto téma nedá vymedziť len na obdobie od začiatku druhej svetovej vojny do jej konca, zameriam sa na obdobie od vyhlásenia autonómie Slovenska dňa 6. októbra 1938 do obdobia

krátko po oslobodení Trnavy Červenou armádou, dňa 1. apríla 1945. Pre spracovanie práce s regionálnym vymedzením sú použité prezidiálne a administratívne spisy fondu Okresného úradu v Trnave a Mestského úradu v Trnave, ktoré sú uložené v Štátnom okresnom archíve v Trnave.

Pre civilné obyvateľstvo bola prítomnosť členov Hlinkovej gardy a neskôr, po potlačení Slovenského národného povstania a obsadení mesta, prítomnosť nemeckého vojska rušivým faktorom. V bakalárskej práci sa budem zaoberať vplyvom kultúrnej a osvetovej činnosti miestnej organizácie HSL'S, propagačnej a vojenskej činnosti Hlinkovej gardy a Nemcov na civilné obyvateľstvo mesta. Túto problematiku rozoberiem zo sociálneho a kultúrneho hľadiska.

Samostatnú kapitolu si zaslúžia osudy trnavského židovského obyvateľstva. Historicky prvá deportácia Židov z územia Slovenska, ktorá bola sice neúspešná, sa datuje už k roku 1938. Židovská otázka ale zostala aj naďalej najdiskutovanejšou témou medzi slovenskými politikmi. Začiatkom roku 1939 sa stretávame s prvými opatreniami voči židovskému obyvateľstvu, ktoré sú ale v roku 1941 umocnené vznikom *Židovského kodexu*. Trnava nebola voči týmto opatreniam výnimkou. Zriaďuje sa židovský pracovný tábor v Seredi, kam bola pôvodne deportovaná väčšina trnavských Židov. Sered'ský tábor bol často iba dočasnou zástavkou pred deportáciou do táborov smrti na území Poľska. V tejto kapitole sa zameriam na arizáciu židovských podnikov v Trnave, vyvlastňovanie nehnuteľností, rušenie živností, snahu jednotlivcov o udelenie výnimky, atď.

Ďalej sa budem zaoberať opatreniami a predpismi civilnej ochrany obyvateľstva. V roku 1944 bol Trnava ohrozovaná náletmi anglo – amerického letectva. Štátny okresný archív v Trnave ponúka vo svojich archíváliách mnoho informácií o dodávaní

plynových masiek, evakuácií obyvateľstva počas náletov, zatemňovaní obcí, brannej povinnosti, požiarnych a policajných opatreniach, atď.

Účasť Slovenského štátu vo vojne po boku hitlerovského Nemecka proti ZSSR mala postupne za následok ťažkosti v hospodárskom i spoločenskom živote na Slovensku. Veľká časť obyvateľov Trnavy, pomýlená sociálnou a politickou demagógiou ľudáckej vlády, až postupom vojny a narastaním ťažkostí začala svoj vzťah k režimu meniť. V auguste 1944 prepuklo Slovenské národné povstanie, ktoré malo svojich aktivistov aj v Trnave. Pred povstaním bol život civilného obyvateľstva pomerne harmonický. Na rozdiel od Protektorátu, vojna sa na každodennom živote obyvateľstva neodrážala takou značnou intenzitou. To sa ale počas Slovenského národného povstania mení. Túto skutočnosť sa pokúsim opísať na príklade mesta Trnavy.

Vzhľadom k tomu, že vo svojom výskumme pracujem s výpovedami pamätníkov, rozhodla som sa použiť minimálne množstvo základnej literatúry. Opierať sa budem o dvojzväzkovú publikáciu *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov* od historika PhDr. Petra Sokoloviča, PhD. pôsobiaceho na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Jedná sa o prepis pamätnej knihy mesta z obdobia rokov 1938 – 1947, doplnenú o *Kroniku národného povstania v Trnave*. V kapitole *Židovská komunita* použijem magisterskú diplomovú prácu Mgr. Jany Martauzovej *Židia v Trnave 1939 – 1945*. Vzhľadom k tomu, že táto téma je už do hĺbky spracovaná, použijem z tejto publikácie základné politické dianie a jeho pohľad „zhora“ v kontexte židovstva v Trnave, no vychádzať budem najmä s osobných skúseností pamätníkov a ich pohľadu na tento problém „zdola“. V kontexte regionálnej problematiky využijem monografiu PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc. a Jozefa Watzka *Dejiny Trnavy*, ktorá sa okrem hospodárskych a politických dejín mesta zaoberá kompletnou históriou Trnavy

od stredoveku až do 80. rokov 20. storočia. Sociálne dejiny Slovenského štátu rozoberá zborník z IX. ročníka cyklu konferencií Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov s názvom *Život v Slovenskej republike*. V kapitole *Propaganda* budem pracovať s *Trnavskými novinami*, ktoré boli v roku 1941 nahradené *Trnavským krajom*.

Svoju bakalársku prácu chcem podať ako odzrkadlenie politických udalostí v sociálnom merítku regionálnych dejín mesta Trnavy, a teda vedomie civilného obyvateľstva o prítomnosti vojny, ktoré sa sledom udalostí od harmonickej každodennosti príslušníkov slovenského štátu cez éru Slovenského národného povstania po oslobodenie mesta 1. apríla roku 1945 mení.

2. Trnava

Krajské mesto Trnava sa nachádza na západnom Slovensku približne 50 km severo – západne od Bratislavy a 70 km od hraníc s Maďarskom. V prvej polovici 20. storočia bolo toto mesto druhým najväčším mestom na území dnešného Slovenska. Už od stredoveku bola Trnava silne katolíckym mestom. V roku 1543 sa sem presťahovalo ostrihomské arcibiskupstvo a stala sa dôležitým náboženským a kultúrnym centrom. Vzhľadom k veľkému počtu cirkevných kultúrnych pamiatok, Trnava je označovaná ako „slovenský Rím“.¹

Dňa 19. septembra 1938 vedenie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany zverejnilo rezolúciu, v ktorej požadovalo autonómiu Slovenska v rámci Česko – Slovenska. Už dňa 6. októbra toho istého roku bola Žilinskou dohodou vyhlásená autonómia Slovenska a politickú moc prevzala klérofašistická strana HSĽS. Dôsledkom Viedenskej arbitráže bola strata veľého územia južných častí Slovenska a ich následné pričlenenie k Maďarsku. Štátne hranice sa týmto priblížili k Trnave. Po vypuknutí druhej svetovej vojny, Slovensko podpísalo dňa 23. septembra 1939 s nemeckou ríšou zmluvu, ktorou sa Nemecku podriadilo v sfére zahraničnej a vnútornej politiky.²

Podľa zbierky dokumentov *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov* od Petra Sokoloviča, v obecných voľbách v máji 1938 hlasovalo 12 075 obyvateľov Trnavy z celkového počtu približne 23 500 obyvateľov. Najviac hlasov v týchto voľbách získala Hlinkova slovenská ľudová strana (ďalej HSĽS) s počtom 3 277 hlasov, na druhom mieste sa umiestnili Československí sociálni demokrati s počtom 2 185 hlasov

¹ ŠIMONČIČ, J., WATZKA, J.: *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1988. s. 78.

² KOKLESOVÁ, B: *V tieni tretej ríše*. Bratislava: SLOVART, 2009. str. 21

a komunisti s 1 531 hlasmi.³ Po vyhlásení autonómie Slovenska v roku 1938 a Viedenskej arbitráži, sa hranice Slovenska výrazne posunuli na sever a Trnava tak zapadla do takmer hraničnej oblasti. Do úradu vládneho komisára Trnavy bol dosadený Dr. František Orlický, ktorý vykonával funkcie dovtedy patriace do kompetencie zastupiteľských orgánov. Podľa sčítania ľudu pre rok 1938, celkový počet obyvateľstva mesta činil 23 481 osôb. Podľa národnosti tu trvalý pobyt malo 19 722 Slovákov, 1 614 Čechov, 1 119 Židov, 415 Maďarov, 525 Nemcov, 14 Poliakov, 1 cigán, 12 Rusínov a 59 osôb inej národnosti. Podľa náboženstva: 19 333 rímsko – katolíkov, 43 grécko – katolíkov, 1 154 evanjelikov, 2 467 židov, 163 vyznávajúcich cirkev československú, 47 pravoslávnych, 180 osôb bez vyznania, atď. V meste sa nachádzalo 16 slovenských škôl, 1 nemecká a 2 židovské školy.⁴

Podľa výpovede jedného z pamätníkov, pána Štefana Koščála, Trnava žila kľudným životom:

„Sice bola 2. svetová vojna veľmi smutným obdobím, my na Slovensku sme sa mali dobre napriek tomu, že sme žili skromným životom. Slovensku sa dokonca hovorilo „Malé Švajčiarsko“. Kto mal prácu, nič mu nechýbalo. Trnava bola kľudným mestom pretože bola silne katolícka.“⁵

Miestny kronikár začiatkom roku 1939 vyjadruje nálady a postoje trnavského obyvateľstva k predchádzajúcemu roku nasledovne: *„Prišli ťažké dni, týždne, mesiace*

³ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda

⁴ Štátny okresný archív Trnava (ďalej len ŠOKA Trnava) , f. Mestský úrad (ďalej len MÚ), adm., k. 6, č. 27076/940

⁵ Štefan Koščál, v Trnave dňa 23.2. 2017

a nikomu sa nechcelo oslavovať. Prišlo viedenské rozhodnutie, okyptenie územia, odtrhli ním slovanských bratov. Bol to pre nás bolestný rok.“⁶

V apríli roku 1939 dochádza k premenovaniu ulíc, štvrtí a parkov v meste. Ulice a parky niesli po premenovaní vlastenecky koncipované názvy najmä podľa slovenských revolucionárov aktívnych v rokoch 1848 – 1849: Daxnera Štefana Marka ulica, Dohnányiho Mikuláša ulica, atď. Pribinova ulica sa z rozhodnutia vládneho komisára Trnavy Dr. Františka Orlického premenovala na ulicu Adolfa Hitlera – *„ulica veľkého vodcu a kancelára Nemeckej ríše a ochráncu slovenského národa“*⁷. Svoje rozhodnutie Orlický odôvodňuje nasledovne:

„Z príležitosti blízkeho sviatku Adolfa Hitlera, držím si za povinnosť menom obecnstva slovenskej Trnavy vzdať mu prejav povďačnej úcty za jeho ochranu slovenského národa tým, že najkrajšiu ulicu jemu venujem.“⁸

V závere bolo premenovaných 50 ulíc podľa priateľov slovenského národa, vlastencoch a slovenských národných buditeľoch.

Tesne po vypuknutí druhej svetovej vojny, v Trnave dochádzalo k rozvoju infraštruktúry, rekonštrukciám cirkevných budov a stavaniu novostavieb. Podľa pamätnej knihy mesta, v roku 1939:

„Mesto prevádza v tomto roku tieto stavby: kanalizáciu, vodovod, upravuje sa potok Trnávka, opravuje dlažba, mestské divadlo Panónia, starobinec a mestská veža.

⁶ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016. s. 38

⁷ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 10, č. 2779/939.

⁸ Tamže.

*Svojím nákladom opravujú vežu aj františkáni a dve veže na dóme rím. kat. cirkevná obec.*⁹

Okrem toho sa v septembri začalo so stavbou mostu spájajúceho 2 ulice s mestom a stavbou obytných domov pre nemajetné rodiny. V októbri roku 1940 sa započalo so stavbou „športového stadia“.¹⁰ Od roku 1940 do septembra 1945 sa už so stavebným rozvojom Trnavy nestretávame z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov mesta.

Počas rokov 1939 – 1945, Trnava žila pestrým kultúrnym životom. Kultúrne akcie organizovalo väčšinou mesto v spolupráci s rôznymi spolkami alebo miestnou organizáciou HSLS. V tomto prípade sa väčšinou jednalo o propagačne orientované akcie a oslavy existencie Slovenského štátu, ktorým sa venuje nasledujúca kapitola *Propaganda*. Napríklad v roku 1939 sa konala spomienková oslava na M. R. Štefánika, oslava Jána Hollého, slávnosť dňa matiek, večierok zahraničných Slovákov a dožinkové slávnosti, na ktorých prehovoril prezident Dr. Jozef Tiso.¹¹ Okrem týchto kultúrnych akcií sa v Trnave konali rôzne výstavy a prednášky univerzitných profesorov. Na jednej z týchto prednášok prednášal dokonca „*Dr. Ferinand Ďurčanský na tému „Vznik štátu vzhľadom k národnostnému princípu“ a Dr. Alojz Chura na tému „Vymrie Slovensko?“*“¹²

⁹ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 40.

¹⁰ Tamže, s. 63.

¹¹ Tamže, s. 47.

¹² Tamže, s. 49.

3. Propaganda

Počas trvania druhej svetovej vojny sa na Slovensku prirodzene stretávali dve proti sebe stojace prúdy propagandy, a to propaganda profaštická, takže pronemecká a antifašistická, ktorá bola riadená väčšinou ľavicovo orientovanými protištátnymi živlami, a to najmä vtedy ilegálne činnou stranou KSS. Kapitola sa zameriava hlavne na formy propagandy vedené Úradom propagady, ktorá bola zameraná pronemecky. Antifašistickou propagandou sa bude zaoberať iná kapitola s názvom *Protifašistická odbojová činnosť*.

„HSLS vždy presadzovala názor, že väčšie nebezpečenstvo predstavuje sovietsky bolševizmus ako nacizmus, hoci oba režimy odmietala, resp. mmala voči nim kritické výhrady. V dôsledku tohto ideologického hodnotenia, ale aj ďalších politických, hospodárskych a mocenských faktorov sa zahraničnopoliticky orientovala na nacistické Nemecko, a hoci sa nenadýchala agresívnou politikou Berlína namierenou proti slobode a existencii európskych národov počas druhej svetovej vojny, musela ju obhajovať a vysvetľovať. Propaganda Slovenskej republiky bola povinná velebiť vojenské víťazstvá nastickej armády, akceptovať likvidáciu slobody a samostatnosti druhých krajín, presviedčať o budúcom víťazstve Nemecka a jeho spojencov, rovnako ako neskôr kamuflovať jeho porážky a nevyhnutný zánik.“¹³

Medzi základné úlohy Úradu propagandy, ktoré stanovovalo vládne nariadenie s mocou zákona č. 116/1941 Sl. z., z 23. júna 1941¹⁴, patrila kontrola všetkej tlače, rozhlasu, premietaných filmov a divadla v duchu nacionálneho socializmu a nemecko –

¹³ ARPÁŠ, R. a kol.: *Storočie propagandy*. Bratislava: AEP, 2005. s. 40.

¹⁴ ROGULOVÁ, J. a kol.: *Slováci a druhá svetová vojna*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2015. s. 76.

slovenského priateľstva na základe ustanovených smerníc. Tlač mala v prvom rade neustále oslavovať priateľstvo medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom, oslavovať autoritu prezidenta Slovenského štátu Jozefa Tisa a vodcu Adolfa Hitlera ako „osloboditeľa slovenského národa“. Pre príklad posluži 14. bod štvrtého odstavca tlačových cenzúrnych pokynov orgánu Ústredne štátnej bezpečnosti z augusta 1941:

„Novinári pri komentovaní vojny v ZSSR majú komentovať tento boj ako zápas Európy o slobodu národov a o zaistenie slobody náboženského života, súkromného majetku. Z toho vysvitá, že nemožno v dennej tlači písať tak, akoby išlo o vojnu s najsilnejším nepriateľom, ale že je to len časť veľkej vojny, ktorá vedie pod vedením Veľkonemeckej ríše o záchranu najväčších ľudských hodnôt.“¹⁵

3.1 Trnavské noviny

K problematike tlačovej propagandy v regionálnom rozpätí mal najväčší vplyv na obyvateľstvo mesta týždenník *Trnavské noviny*, vychádzajúci každú nedeľu. Prvé číslo tohto týždenníka vyšlo dňa 2. decembra 1938 a hlavným redaktorom sa stal Alexej Izakovič.¹⁶ V apríli roku 1942 boli *Trnavské noviny* nahradené týždenníkom *Trnavský kraj*, ktorého vydania sa v Štátnom okresnom archíve v Trnave nezachovali.

Trnavské noviny môžeme označiť za veľmi silný prostriedok regionálnej propagandy. Noviny každý týždeň upovedomovali občanov o politickom a kultúrnom dianí v meste. Takmer každý článok niesol v sebe sociálne nacionálneho ducha. Po prečítaní pár riadkov ľubovoľného článku týchto novín, sa čitateľ oboznámi so stereotypnými nacionálnymi oslavami autonómie slovenského národa

¹⁵ ROGULOVÁ, J. a kol.: *Slováci a druhá svetová vojna*. s. 75.

¹⁶ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 40.

a po 14. marci 1939 Slovenského štátu, ktoré sa do tematickej koncepcie jednotlivých článkov často nehodia, čoho dôkazom je najmä vianočné číslo *Trnavských novín*. Už v prvom článku *Dvoje jasličiek* na titulnej strane, autor opisuje harmóniu vianočných sviatkov a popritom prirovnáva autonómiu Slovenska s biblickými prvkami a oslavou narodenia Ježiša Krista:

„Jasličky Ježišove a jasličky znovuzrodeného slovenského národa. Ako si spolupatria! V mnohom sú si podobné. Porovnávajme ich a rozmyšľajme. Po veľkých útrapách a po veľkých nádejách dožili sme sa neobyčajných Vianoc. Duplované sa ozýva betlehemský spev. Túžby miliónov Slovákov sa splnily. Náš národ stal sa samobytným a má svoj štát. Nie len pod Tatrami, ale na veľom svete, kde je roztrúsená Slovač, všetko jasá a zaujíma sa o naše jasličky. Zaujímajú sa pastieri – proletári a králi – mudrci. Ešte i nepriatelia. Prekvapení sú, že ten sto a tisíc razy na smrť odsúdený a ubíjaný ľud slovenský „žije, žije, žiť bude na veky!“¹⁷

Okrem protižidovsky ladených článkov, sa v novinách vyskytujú články protičeské, protikomunistické a v októbri a novembri roku 1938 články volebné. Pozornosť je často venovaná Hlinkovej garde v Trnave.

3.2 Miestne organizácie

Medzi hlavné faktory, ktoré pripomínali civilnému obyvateľstvu Slovenska priateľstvo medzi Slovenským štátom a Nemeckom bola prítomnosť Nemcov, združených v miestnej organizácii Deutsche Partei. Už v roku 1939 sa v Trnave usídlila miestna organizácia HSLS a členovia Deutsche Partei Ortsgruppe Tyrnau – Miestna

¹⁷ IZAKOVIČ, Alexej: *Dvoje jasličiek*. Trnavské noviny, č. 4, 25. 12. 1938, s. 1.

skupina Nemeckej strany v Trnave a skupina Deutsche Jugens Tyrnau, Nemecká mládež v Trnave, s polovojenskou organizáciou Freiwilliger Schutzdienst. Deutsche Partei tu následne založila už v roku 1939 školu s vyučovacím jazykom nemeckým. Vzhľadom k tomu, že žiadny z oslovených pamätníkov nedokázal povedať o miestnej skupine Deutsche Partei vôbec nič a vzhľadom k zanedbateľnému množstvu dokumentov o činnosti Deutsche Partei v meste, je možné konštatovať, že vplyv Deutsche Partei na civilné obyvateľstvo mesta bol minimálny. Trnavčania vedeli o prítomnosti Nemcov v meste, ale medzi slovenskou verejnosťou v Trnave, okrem národnostného hľadiska, neboli Nemci iným spôsobom diferencovaní od ostatného obyvateľstva.

Tieto miestne organizácie, prostredníctvom ktorých sa šírila propaganda medzi civilné obyvateľstvo, boli zamerané najmä na kultúrnu a osvetovú činnosť mesta a na fašistickú propagandu. Okrem toho sa zameriavali aj na pomocné zbierky celoštátnej pomoci. Začiatok pôsobnosti miestneho výboru Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v Trnave sa datuje k dňu 10. januáru 1939, kedy boli na území celého Slovenska rozpustené národné výbory.¹⁸ V tento deň rovnako aj v Trnave preberá miestna organizácia HSĽS pôsobnosť trnavského národného výboru. Strana v meste postavila športové stredisko, organizovala cykly univerzitných prednášok, ošacovacie akcie pre miestnych utečencov z odstúpeného územia a nemajetných obyvateľov, silno propagované mestské oslavy samostatnosti Slovenskej republiky, 1. mája, vianočné akademie, atď.. Miestne organizácie HSĽS boli prostredníkom kultúrnej a osvetovej propagandy Úradu propagandy. Medzi obyvateľstvo sa prostredníctvom HSĽS rozširovali rôzne propagačné letáky a brožúrky, z ktorých najznámejšou bola brožúrka „*Za jednotu národa*“.¹⁹ Vojna bola trnavčanom pripomínaná aj prostredníctvom

¹⁸ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*, s. 42.

¹⁹ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 5, č. 7926/941.

verejných zbierok, ktoré boli každoročne organizované touto organizáciou. Každý rok počas zbierky Vojnovej zimnej pomoci, bol každý daň platiaci občan povinný prispieť do tejto zbierky venovanej rodinám, ktorých živitelia odišli bojovať na front. Podľa výpočtov napríklad v roku 1943, za šesťmesačnú Zimnú pomoc v Trnave bolo vyzbieraných spolu 46 182 Ks.²⁰

3.2.1 Nemci

Heslá „*Slovensko Slovákom*“ a „*Na Slovensku po slovensky*“ boli často používané či už propagandou alebo pronemecky zmýšľajúcimi Slovákami. Tieto heslá boli používané len proti Čechom a Židom žijúcim na Slovensku, no nie proti Nemcom. *Trnavské noviny* z dňa 19. februára 1939 informujú o založení Slovensko – nemeckého spolku v meste a hodnotia ho nasledujúcim vyjadrením:

„Ustanovujúce valné zhromaždenie spolku dosvedčilo, že oveľa priamejšie a úprimnejšie bolo toto sjednotenie s našimi nemeckými spoluobčanmi, ako sme si to vôbec predstaviť mohli. K založeniu spolku nás viedla úcta voči veľkému nemeckému národu. Opanovalo nás presvedčenie, že najväčšou zábezpekou vnútorného pokoja sú úprimné a priateľské styky so susedmi a spoluobčanmi.“²¹

Vzťah jednotlivých obyvateľov Trnavy k Nemcom bol rôzny. Niesú žiadne záznamy o tom, že by nemecké obyvateľstvo v meste bolo iniciátorom nepokojov v tomto regióne. Podľa pamätníčky Jozefy Tomašovičovej narodenej v roku 1925, ktorá vyrastala v neďalekej obci pri Trnave, konkrétne v Zavare: „*Nemci boli slušní a dobrí ľudia. Aj moji rodičia to hovorili. Nemeckí vojaci tu museli byť aby udržovali poriadok.*

²⁰ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 7, č. 352/943.

²¹ DEMOVIČ, Jozef: *Naším nemeckým spoluobčanom*. Trnavské noviny, č. 8, 19.2. 1939, s. 5.

*Ale nikdy ľuďom neubližovali, iba Židom.*²² Táto jednostranná výpoveď pravdepodobne bola ovplyvnená nevedomosťou určitej vrstvy obyvateľstva o nielen zahraničnom, ale aj domácom politickom dianí. Pamätníčka sa vyjadrovala len k Nemcom, ktorých mala príležitosť spoznať, čiže k civilom, ktorí žili podobným jednoduchým životom ako rodina dotyčnej. Úplne rozdielny názor na Nemcov v meste mal pamätník pán Jozef Tomašovič narodený v roku 1929, bývalý predseda Okresného národného výboru v Trnave, ktorý sa aj napriek svojmu nízkemu veku o politické dianie v tom čase zaujímal:

„Ja aj keď som mal 13/14 rokov, tak som dokázal objektívne vnímať všetko, čo sa dialo. Nemcov som nenávidel, pretože som narozdiel od niektorých ľudí vedel čo Nemci robia so Slováckmi na strednom Slovensku. Že vraždia ženy, deti, vypaľujú mestá a dediny. S chlapcami sme si vymýšľali o Nemcoch rôzne riekanky, napríklad:

*„210 kilov múky na jednu dušičku,
z toho nevychováš ani slepičku.*

Kto je tomu príčina?

Adolf Hitler z Berlína,

*lebo chcel poraziť Stalina“.*²³

Ďalší pamätník, ktorý vyrastal v meste bol pán Dávid Karrel, ktorý na otázku „Aký ste mali vzťah k Nemcom?“ odpovedal nasledovne:

„Nedá sa povedať, či bol Nemeč ako človek dobrý alebo zlý. V tomto prípade sa nedá určiť jednostranná odpoveď. Vojaci plnili svoje rozkazy a obyčajní ľudia nemeckej

²² Jozefa Tomašovičová, v Trnave dňa 2.3.2017.

²³ Jozef Tomašovič, v Trnave dňa 3.3.2017.

*národnosti či už v Nemecku alebo na Slovensku mali so Slovákami minimálne jednu spoločnú vec, a to: Nech táto hrozná vojna konečne skončí.*²⁴

Tu môžeme vidieť rozdiel v názoroch človeka, ktorý vojnu prežil na vidieku, a človeka, ktorý v období existencie Slovenského štátu žil v meste. Názor obyvateľstva vidieka bol formovaný iba ich osobnými skúsenosťami, kým v meste bol názor obyvateľov ovplyvňovaný propagandou, ktorá naň mala či už pozitívny alebo negatívny vplyv. Do augusta roku 1944 sa v Trnave nachádzalo len civilné nemecké obyvateľstvo, na ktoré neboli zaznamenané žiadne sťažnosti. No práve koncom tohto mesiaca, po vypuknutí Slovenského národného povstania, mesto obsadila nemecká armáda.

Podľa smerníc pre ubytovanie nemeckej brannej moci na Slovensku: „*V smysle odstavca 6 nemecko – slovenskej smluvy zo dňa 9.10.1944 snáša MNO odo dňa 1.9.1944 všetky ťarchy ubytovacie pre nemeckú brannú moc na Slovensku.*“²⁵ Členovia nemeckej armády boli hromadne ubytovaní v kasárňach, táboroch alebo iných verejných budovách a jednotlivci u občanov. Podľa oficiálnych dokumentov, v Trnave bolo ubytovaných 146 nemeckých vojakov v 43 domácnostiach. Mesto malo obyvateľom, u ktorých boli členovia armády ubytovaní, hradiť náklady za vojakov, no nie zriedka sa stávalo, že majitelia týchto bytov neboli mestom vôbec odškodnení a keďže im mesto náhradu za ubytovanie neposkytlo, vojakov museli ubytovať na vlastné náklady. Nemecká armáda zapríčinila ťažkosti napríklad vlastníkovi hotela Park, Rudolfovi Latikovi, ktorému z dôvodu zabratia tohto hotela vojakmi, bolo znemožnené prevádzkať živnosť.²⁶ O nemeckých vojakoch sa pamätník Dávid Karell vyjadril nasledovne:

²⁴ Dávid Karrel, v Trnave dňa 5.3.2017.

²⁵ ŠOKA Trnava, f. Mestský národný výbor (ďalej len MNV), adm., k. 5, č. 92/1945.

²⁶ Tamže.

„Nemeckí vojaci boli kultúrni ľudia. Tu, v Trnave nikdy nerobili žiadne násilnosti, ani voči ženám. Ale keď prišli Rusi, ženy sa báli. Znásilňovali, rabovali, kradli, robili razie a hľadali Nemcov. Kňazi v kostoloch ukryvali dievčatá pred Rusmi. To práve Rusov sa ľudia báli oveľa viac ako Nemcov.“²⁷

3.2.2 Hlinkova garda a Hlinkova mládež

Hlinkova garda (ďalej HG) bola vojenská organizácia s politickou, propagačnou, telovýchovnou a brannovýchovnou funkciou, združujúca Slovákov vo veku 20 – 60 rokov. Najviac informácií o činnosti Hlinkovej gardy v Trnave podával týždenník *Trnavské noviny*. Dňa 8. decembra 1938, ktorý bol v novinách označený ako „*Slávny deň Trnavy*“²⁸, sa v tomto meste uskutočnil manifestačný nástup Hlinkových gárd, kedy na čele s trnavským veliteľom Dr. Šuranom pochodovalo mestom takmer 5000 gardistov.²⁹

Hlinkova garda mala, okrem iného, slúžiť ako ochrana pokoja a civilného obyvateľstva. Autor článku *Výchova Hlinkovej gardy*, Jožo B. Kanas, v *Trnavských novinách*, gardistov oslavuje slovami:

„Hlinkova garda je so životom slovenskej národnej pospolitosti životne a existenšne spätým údom – činiteľom. Hlinkova garda je jediná povolaná, aby so zbraňou v ruke organizovane bránila výdobytky národa.“³⁰

Napriek tomu sa ale často stretávame so sťažnosťami obyvateľstva na neprístojné správanie členov Hlinkovej gardy, dokonca na ich brutálne zachádzanie so židovským

²⁷ Dávid Karell, v Trnave dňa 5.3.2017.

²⁸ PLECHO, Dezider: *Manifestačný nástup Hlinkových gárd*. *Trnavské noviny*, č. 2, 11.12. 1938, s. 1.

²⁹ Tamže.

³⁰ KARAS, Jožo B.: *Výchova Hlinkovej gardy*. *Trnavské noviny*, č. 1, 1.1. 1939, s. 2.

obyvateľstvom mesta. O tejto skutočnosti svedčí sťažnosť židovského obchodníka Jozefa Manna, ktorý bol pri výkone svojej práce gardistami odvedený na stanicu a jeho auto bolo zabavené. Gardisti pri tom neuviedli žiadny dôvod tohto zachádzania a dokonca sa dotyčnému obchodníkovi vyhrážali obesením. Ďalej Jozef Mann vo svojej výpovedi uvádza:

„Medzi iným tak z prítomných gardistov jeden, meno mu neviem, mňa udrel po hlave a dotazoval sa, že akú firmu zastupujem, povedal som mu, že firmu nemeckú, na čo druhý gardista zaklial a vypovedal, že „my hladujeme a žid zastupuje nemeckú firmu“ – aby zastal bitkou, „obesíme ho!““³¹

Okrem brutálneho zachádzania členov Hlinkovej gardy s Židmi, sa v Trnave strávame aj s obťažovaním árijského civilného obyvateľstva a rušením nočného klúdu. Nie zriedkavo boli hlásené výtržnosti gardistov ako rozbíjanie okien, vykrikovanie protizidovských hesiel po uliciach počas nočného klúdu, čo civilné obyvateľstvo prirodzene znepokojovalo. Obťažovanie civilného obyvateľstva nebolo zriedkavé. Stretávame sa s prípadmi, kedy členovia Hlinkových gárd žiadali od občanov mesta peniaze, alkohol, jedlo a vyhrážali im podpálením domu.³² Napriek tejto skutočnosti, Hlinkove gardy mali v očiach obyvateľstva značný rešpekt. Tento rešpekt pravdepodobne pramenil zo strachu pred udavačstvom členov HG. Gardisti boli podľa Jozefy Tomašovičovej v meste vnímaní ako „policajti“. Títo „policajti“ často navštevovali základné školy a poučovali deti o priateľstve Slovenského štátu s fašistickým Nemeckom:

„Zo školy nás brávali na prechádzky a učili nás spievať pesničky:

³¹ ŠOKA Trnava, f. Okresný úrad (ďalej len OÚ), prez., k. 110, č. 746/939

³² ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 105, č. 259/939.

Sme Hlinkova Garda, sme slovenská stráž,

Hlinka je náš otec, Sidor vodca náš.

Kamaráti na stráž, velí vodca náš,

*Na vrchu Kriváňa postavíme stráž.*³³

Určitou formou propagandy bola aj výchovná mládežnícka organizácia Hlinkova mládež. Tento spolok združoval slovenské deti a mládež vo veku 6 – 20 rokov. *Trnavské noviny* v článku *Vítame Hlinkovu mládež v Trnave* upovedomujú verejnosť slovami: „S organizáciou a programom „Hlinkovej mládeže“ súhlasia 100% - ne nielen naši žiaci, ale aj rodičia a učitelia.“³⁴ Toto vyhlásenie je príkladom mystifikácie a desinformácií zo strany autorov *Trnavských novín*, za účelom propagácie ľudáckej vlády na Slovensku. Dôkaz o nesprávnosti tohto vyjadrenia nájdeme u všetkých opýtaných pamätníkov, ktorí o členstvo v Hlinkovej mládeži nemali záujem vôbec alebo v prípade Štefana Košťála, s ich členstvom nesúhlasili rodičia:

*„Ja som bol malý chlapec a tiež som chcel pochodovať spoločne s gardistami ako moji spolužiaci, ktorí boli v Hlinkovej mládeži. Ako malému sa mi to páčilo. Keď som otcovi navrhol, že sa prihlásim do Hlinkovej mládeže, skoro na mňa vytiahol remeň.“*³⁵

Okrem organizácie Hlinkova mládež, výchovnú funkciu mládeže plnili premietania v miestnom kine *Tatra*, ktoré boli podľa Štefana Košťála povinné pre žiakov základných a stredných škôl:

³³ Jozefa Tomašovičová, v Trnave dňa 2.3.2017.

³⁴ HLUBÍK, Ján: *Vítame Hlinkovu mládež v Trnave*. Trnavské noviny, č. 4, 21.1. 1939. s. 2.

³⁵ Štefan Košťál, v Trnave dňa 23.2.2017.

„Zo školy sme museli chodiť často do kina, a tam nám púšťali krátke filmy, kde nám premietali, ako pochoduje nemecká armáda. V tých filmoch boli aj titulky, že Nemci, naši priatelia vojnu vyhrajú.“³⁶

³⁶ Štefan Košťál, v Trnave dňa 23.2. 2017.

4. Civilná protiletecká ochrana (CPO)

V Trnave, ako aj v iných mestách na Slovensku, bolo zriadené vedenie CPO, ktoré sa staralo o bezpečnostné opatrenia v meste v prípade leteckých útokov. V prvých dvoch rokoch druhej svetovej vojny, Trnava v opatreniach CPO stagnovala. To sa ale zmenilo v roku 1941, kedy boli vydané Smernice pre zriaďovanie protileteckých úkrytov. Podľa týchto smerníc, každý majiteľ nehnuteľnosti bol povinný zriadiť vo svojej budove protiletecký úkryt, k čomu bol väčšinou vyhradený pivničný priestor budovi. Úkryty boli často kontrolované členmi CPO, ktorí hlásili závady veliteľstvu CPO a mestskému úradu. Okrem domových úkrytov boli podľa nariadenia Ministerstva vnútra, vojenskej správy v Bratislave z dňa 16. septembra 1943, č.702/304-III/17-1943 v centre mesta zriaďované verejné protiletecké úkryty s kapacitou pre 3% obyvateľstva, úkryty na školách, v nemocnici, na mestskom úrade, úkryty závodov a podnikov a protiletecké zákopy.³⁷ O miestach, kde budú vybudované verejné úkryty rozhodovalo Ministerstvo národnej obrany. V tomto prípade sa často stávalo, že Ministerstvo národnej obrany určilo pre vybudovanie verejného protileteckého úkrytu súkromný pozemok, pričom bol majiteľ tohto pozemku povinný prepustiť svoj majetok mestu pre zariadenie bezpečnostných opatrení.³⁸

Do kompetencie veliteľstva CPO patrilo aj zatemňovanie obcí. Prvá celoštátna zatemňovacia akcia počas vojny prebehla od 6. septembra 1939 do 28. septembra 1939. Toto nariadenie o zatemnení platilo ako pre verejné miesta a ulice, tak aj pre vnútorné zatemnenie.³⁹ Podľa pamätníka Jozefa Tomašoviča, obyvatelia mesta nechápali dôvod,

³⁷ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 117, č. 15292/943.

³⁸ Tamže.

³⁹ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 12, č. 2234/94.

prečo vnútorne zatemňovať svoje obydlia. Nariadenie o zatemňovaní často nerešpektovali, a tak bolo veliteľstvo CPO nútené prostredníctvom Mestského úradu vyhlásiť v prípade nerešpektovania nariadenia o zatemnení vysoké pokuty, dokonca odňatie slobody v pozpätí 12 hodín až 14 dní.

4.1 Nálety

„*Hluk bombardérov a stíhačiek sme počuli každý deň*“⁴⁰ spomína pamätník Štefan Košťál. Podľa výpovede dotyčného, obyvateľov mesta koncom roku 1944 každodenne strašili zvuky nepriateľských lietadiel, ktoré prelietali nad Trnavou s cieľom bombardovania hlavného mesta – Bratislavy. S prvým náletom anglo – amerických lietadiel sa Trnava stretla 26. júna 1944. Nemeckým lietadlám sa ale útok podarilo potlačiť a mesto uchrániť.⁴¹ V druhej polovici roku 1944 bola Trnava cieľom nepriateľských bombardérov častejšie. V dňoch 13. a 14. októbra bolo zhodených 12 bômb na mestskú vodáreň a železničnú trať smerom na Leopoldov. Bomby, ktoré mali za cieľ zničiť mestskú vodáreň nevybuchli, ale koľajnice na železničnej trati boli v značnej miere poškodené a trať musela byť na určitý čas odstavená. V decembri toho istého roku bola Trnava bombardovaná ešte dvakrát, kedy bola značne poškodená budova obchodnej akadémie a pár obytných domov.⁴² Počas týchto náletov v roku 1944, mesto nezaznamenalo žiadne straty na životoch. Na konci marca roku 1945, Trnava bola bombardovaná ruskými lietadlami. Pamätná kniha mesta ďalej informuje:

„*Po bombardovaní boli poškodené domy na Kapitulskej ulici a na Hlbokej ceste, pri čom prišiel o život jeden človek. Od tejto noci bombardovali ruské lietadlá*

⁴⁰ Štefan Košťál, v Trnave dňa 23.2.2017

⁴¹ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 94.

⁴² Tamtiež.

pravidelne každú noc mesto. Pri týchto nočných náletoch bolo poškodené viac budov a zranené niekoľko osôb. Toto už bola predzvesť, že čoskoro začne boj o Trnavu.“⁴³

Podľa výskumu PhDr. Petra Sokoloviča, PhD. počas bombardovania mesta na konci marca, zahynulo celkovo „13 ľudí, 3 boli ranení a 14 zostalo nezvestných.“⁴⁴

Trnava aj napriek zriedkavým leteckým útokom nepriateľských lietadiel neutrpela veľké škody. Keďže nedisponovala s dôležitými priemyselnými strediskami, nepútala pozornosť nepriateľských lietadiel v takej miere ako napríklad centrum slovenského priemyslu – Bratislava.

⁴³ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 103.

⁴⁴ Tamže.

5. Židovská komunita

Nesympatický postoj obyvateľstva voči židovskej komunite na území dnešného Slovenska nebol výsledkom len fašistickej propagandy v prvej polovici 20. storočia. S protižidovsky ladenými náladami sa stretávame nielen v slovenskom priestore, ale v takmer v celej Európe už od dôb stredoveku. Osud Židov, obviňovaných kresťanskou komunitou z vraždy spasiteľa Ježiša Krista, považovaných za príčinu morovej epidémie v Európe, bol už od stredoveku spojený s diskrimináciou a častými pogromami.

Zo strany slovenskej inteligencie môžeme tieto protižidovské prejavy vidieť už vo vôbec prvom slovensky písanom diele Jozefa Ignáca Bajzi „*René mládenca, príhody a skúsenosti*“ z 18. storočia. Následne takéto prejavy môžeme badať v období 19. storočia v literatúre slovenských národných buditeľov ako napríklad Ľudovíta Štúra, Jána Čaploviča, Jána Kalinčiaka a mnohých ďalších. K zhrnutiu postoja slovenského národa k židovskej komunite, dovoľm si citovať časť záveru mojej seminárnej práce *Postoj slovenskej spoločnosti 19. storočia k židovstvu v kontexte literatúry národného obrodzenia*:

„V dielach týchto autorov sa len odrážali väčšinové stereotypy, z ktorých niektoré pretrvávali v spoločnosti už po stáročia a niektoré uzreli svetlo sveta až v 19. storočí vzhľadom na formovanie slovenskej národnej identity a tým pádom aj diferenciaciu slovenského národa od židovskej minority (ale aj iným menšinám), kvôli vyzdvihnutiu slovenského národa pod ekvivalentom „my“ pred „oni“ – termínom, pod ktorým

rozumieme cudzie elementy narušajúce jednotu slovenského národa, teda aj židovské etnikum“⁴⁵

Tieto argumenty počas druhej svetovej vojny využilo radikálne pravicové krídlo slovenských politikov pre šírenie protižidovskej propagandy. Podľa Kataríny Meškovej Hradskej sa z pohľadu jednotlivých obyvateľov stretávame so značnou jednotvárnosťou v predstave charakteristiky Žida:

*„Žid ako úžerník, Žid ako obchodník, krčmár, okrádač. Žid ako mudrlant, špekulant, advokát, lekár. A ďalej: Žid v meste a Žid na dedine. Žid na východe republiky a v ostatných častiach Slovenska. Žid ako nositeľ hospodárskeho pokroku, Žid ako vykorisťovateľ...“*⁴⁶

Politika diskriminácie a genocídy židovského obyvateľstva bola súčasťou každej Nemeckom okupovanej krajiny. Slovenský štát, ako satelit nemeckej ríše, bol tiež vedúcim nacistickým štátom nútený riešiť tzv. židovskú otázku. Vrcholní politickí predstavitelia konzervatívneho krídla štátu na čele s katolíckym kňazom Jozefom Tisom nechceli tento problém riešiť cestou genocídy, ale miernejšou cestou vo forme nútenej emigrácie židovského obyvateľstva štátu, s čím sa nemecká ríša neuspokojila a riešenie židovskej otázky na Slovensku vzala do vlastných rúk. Po salzburských rokovaníach v roku 1940 a nemeckom diktáte, radikálne krídlo HSĽS na čele s Vojtechom Tukom získava rozhodujúcu moc a v otázke odstránenia židovského obyvateľstva bola krajina povinná vyriešiť tento umelo vytvorený politický problém podľa nemeckého vzoru.⁴⁷

⁴⁵ SLOVÁKOVÁ, Dominika: *Postoj slovenskej spoločnosti 19. storočia k židovstvu v kontexte literatúry národného obrodzenia*. Olomouc 2016. 13 s. (seminárna práca)

⁴⁶ *Vzťah majority k židovskej menšine (nielen) v 19. storočí*. [online] MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína [cit. 02-03-2017]. Dostupné z [www:<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/zborniky-z-konferencii/c/bratislavakonferencia-kczi2014-06>](https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/zborniky-z-konferencii/c/bratislavakonferencia-kczi2014-06).

⁴⁷ ROGULOVÁ, J. a kol.: *Slováci a druhá svetová vojna*. s. 64

Dňa 21. januára 1941, Vojtech Tuka, predstaviteľ radikálneho krídla HSĽS, vo svojich *Štrnástich bodoch slovenského národného socializmu* uvádza ako posledný bod „vyriešiť konečne židovskú otázku“.⁴⁸ Prelomovým rokom v riešení židovskej otázky je práve rok 1941, kedy prišlo ku konečnému definovaniu pojmu Žid podľa rasového princípu v tzv. *Židovskom kodexe*. Dobová pronemecká propagačná tlač na tento zákon prirodzene reaguje:

„Nariadenie slovenskej vlády sa postaralo o to, aby zamedzila ďalší prílev židovskej krvi do národného tela a tým zabránila bastardizovaniu a degenerovaniu slovenskej pospolitosti cudzorasovými Židmi.“⁴⁹

S prvým pokusom o deportáciu slovenského židovského obyvateľstva sa stretávame tesne po vyhlásení slovenskej autonómie, konkrétne dňa 6. októbra 1938, a to na celom území Slovenska. Slovenská autonómna vláda sa pokúsila o prevoz Židov na demarkačné územie stanovené Viedenskou arbitrážou, no maďarské úrady nechceli prijať deportovaných Židov, ktorí sa následne museli vrátiť do svojho pôvodného bydliska, čím bol tento pokus slovenskej vlády neúspešný. Počas tohto neúspešného pokusu slovenskej vlády o vyhostenie Židov zo slovenského územia, bolo z Trnavy na demarkačné územie vyst'ahovaných 38 Židov a 1 židovská rodina.⁵⁰ Prvé štátne nariadenia zamerané na diskrimináciu a obmedzovanie židovského obyvateľstva v hospodárskej sfére boli stanovené už v počiatkoch roku 1939.

⁴⁸ ROGUEOVÁ, J. a kol.: *Slováci a druhá svetová vojna*. s. 64.

⁴⁹ Právne postavenie židov už určené! Zákon krvi a cti. In: *Slovenská politika*, roč. 22, č. 206, 1941, s.1.

⁵⁰ MARTAUZOVÁ, Jana.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. Trnava 2003. s. 17. (diplomová magisterská práca)

5.1 Krátke dejiny židovskej komunity v Trnave

Podľa propagačného článku z roku 1942 „*Dejiny židovstva na Slovensku*“, prvé zmienky o prítomnosti Židov v Trnave pochádzajú už z obdobia stredoveku. Židia v meste pracovali ako obchodníci, ktorí počas husitských vojen obyvateľom poskytovali pôžičky a do mesta dovážali kvalitnejší a lacnejší tovar. Základný problém medzi Židmi a obyvateľmi mesta vznikol v 15. storočí, kedy ľud nebol schopný pôžičky splácať, a tak v roku 1494 obvinili Židov z rituálnej vraždy detí. Na námestí bolo následne upálených 14 Židov a ostatní boli vyhostení z mesta do roku 1783, kedy Jozef II. zrušil privilégium o zákaze vstupu židovskému obyvateľstvu do Trnavy z roku 1494.⁵¹

V 20. storočí, do začiatku druhej svetovej vojny, Židia v meste pôsobili najmä ako štátni zamestnanci v bankách a poisťovniach, ako majitelia najväčších firiem a tovární a ako krčmári. Podľa spomínaného propagačného článku z roku 1942:

„Klicomernosť týchto (krčmárov) bola najnovšie badateľná po vzniku Slovenského štátu, kedy na jednej strane sa hlásili za Slovákov a neskoršie pridržiujúc sa svojich podvodných zásad k tomu pristúpilo hromadné pristupovanie na kresťanskú vieru, na druhej strane však ich obchody a krčmy sa staly semenišťom všetkých protištátnych vymyslených správ.“⁵²

⁵¹ ŠOKA Trnava, f. MÚ, k. 49, č. 13022/942.

⁵² Tamže.

5.2 Protižidovské nálady v Trnave pred druhou svetovou vojnou

Podľa sčítania ľudu sa v Trnave v decemri roku 1938 na celkový počet 23 481 obyvateľov nachádzalo 2467 obyvateľov židovského vyznania, z toho patriacim k židovskej národnosti 1119 Židov trvale bývajúcich a 2 židovské školy.⁵³

Podľa tvrdenia slovenskej historičky Mgr. Jany Martazouvej:

„Trnava patrila v období Slovenskej republiky k tým mestám na Slovensku, v ktorých sa diali jedny z najväčších zaznamenaných výtržností obrátených proti Židom, a kde neskôr všeobecné protižidovské opatrenia tvrdo zasiahli proti židovskému obyvateľstvu žijúcemu v tomto meste, podobne ako už mnohokrát v minulosti.“⁵⁴

S protižidovsky ladenými náladami obyvateľov mesta sa stretávame už pred vznikom Slovenského štátu, ktorý konal v otázke antisemitských opatrení pod vplyvom Nemeckej ríše. V tomto kontexte mi nedá nespomenúť výpoveď pamätníka druhej svetovej vojny, Petra Líšku:

„Môj otec mi povedal, že na začiatku tridsiatych rokov, dvaja chlapi uviazali Žida o auto a vliekli ho po celom meste. Keď zastavili, okolo auta sa zhlukli babky a toho chudáka Žida začali kopat' do hlavy.“⁵⁵

Preloženej výpovedi o brutálnom čine obyvateľov mesta však nemožno prikladať veľkú váhu, nakoľko sa jedná o udalosť, ktorá nie je opísaná priamym svedkom a v archívnych spisoch o nej nenájdeme žiadne svedectvá. Určite je ale dôležité spomenúť začiatok diskriminácie a prvých obmedzení v období autonómie Slovenska

⁵³ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 6, č. 27076/940.

⁵⁴ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 12.

⁵⁵ Peter Líška, v Trnave dňa 18.1.2017.

v roku 1938. Ako príklad, Mgr. Martauzová vo svojej práci spomína výpalenie oboch trnavských židovských synagóg a poškodenie bohoslužbných predmetov v hodnote 177 080 Kčs.⁵⁶

Veľký vplyv na nálady obyvateľov proti Židom mala propaganda. V *Trnavských novinách* sa obyvatelia často stretávali s protižidovsky ladenými článkami. Napríklad v článku *V čom spočíva židovská moc?* z roku 1939 autor stereotypnými argumentmi generalizuje charakteristiku židovského vplyvu nasledovne:

„Židovská moc spočíva na podvode, že zlato rovná sa bohatstvu. Úmyselnou nejasnosťou je v bolševickom penážnom systéme, že zlato je nezbytné a tento blud dáva židovskému kapitalizmu zvýšenú moc nad nežidovským svetom. Keby bol bolševizmus poctive protikapitalistický, mohol by zasadiť židovskému kapitalizmu smrteľnú ranu. Ale nie, zlato sedí vždy na tróne! Zničme blud, že zlato je nezbytné a židovskí mezinárodní velmocovia zlata budú sedieť opustení a stratení na hromádke neužitočného kovu.“⁵⁷

O ďalších prejavoch protižidovských nálad obyvateľstva mesta Trnavy, s ktorými sa stretávame aj počas celého trvania druhej svetovej vojny, nás informujú administratívne spisy fondu Okresného úradu v Trnave z rokov 1938 – 1945. Jeden z dokumentov zachytáva protest istej skupiny Trnavčanov s bydliskom v okolí kostola Sv. Jozefa proti stavbe domu a obchodu židovského majiteľa z dňa 12. januára 1939. Svoj protest odôvodňujú takto:

„Žid v jadre je v úplnej protive s kresťanským náboženstvom. My, katolíci v našom kostole uctieваме a klaniame sa Bohočlovekovi Ježišovi Kristovi v sviatosti

⁵⁶ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 14.

⁵⁷ HOLINKA, V.: *Židovská otázka po stránke obchodnej*. Trnavské noviny, č. 8, 19.2.1939, s. 2.

oltárnej, ktorej ale Židia podľa svojho talmudu sa posmievajú a rúhajú, a preto nemôžeme dovoliť, aby sa tu nový židovský dom opieral o katolícky kostol.“⁵⁸

Okrem náboženských dôvodov ďalej vo svojom proteste uvádzajú: *„Žijeme v časoch hospodárskej tiesne a nepokoja, patričné orgány majú hľadiť prekážať príležitostiam, ktoré v lude vzbudzujú len roztrpčenie a urážku,...*“⁵⁹ Z podobného obdobia pochádza sťažnosť trnavského občana, v ktorej sa sťažuje na skutočnosť, že v službách mesta pracujú dvaja židovskí úradníci. Na konci svojho dopisu píše: *„Očúvam medzi mladíkmi Trnavy nespokojnosť, že v katolíckej Trnave ako Slovenskom Ríme, môžu byť v službách mesta Židia? Nejedná sa v tomto prípade o mňa ale ak Slovensko Slovákom tak nie židákom.*“⁶⁰

Medzi prvé opatrenia namierené proti Židom zo strany štátu v Trnave, patrí zrušenie jedinej židovskej organizácie v meste - Zjednotenej socialistickej sionistickej strany robotníckej a zhabanie jej majetku v prospech mesta, čo sa udialo v januári roku 1939. Takmer ihneď po vzniku Slovenského štátu, vláda začala s protižidovskými opatreniami vo forme zákonov s cieľom vylúčiť židovskú komunitu z hospodárskeho a verejného života. Medzi prvé opatrenia, ktorými sa slovenská vláda „poistila“ patrilo obmedzovanie právomocí židovských verejných notárov a sudcov pôsobiacich v štátnych orgánoch.⁶¹

⁵⁸ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 3, č. 1173/939.

⁵⁹ Tamtiež.

⁶⁰ Tamtiež.

⁶¹ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 20.

5.3 Perzekúcie trnavských Židov

Vzhľadom k tomu, že túto problematiku už podrobne rozobrala Mgr. Jana Martauzová vo svojej práci *Židia v Trnave*, nasledujúca podkapitola bude obsahovať len základné informácie o danej téme a taktiež aj následne opísané spomienky opýtaných pamätníkov.

Po vypuknutí druhej svetovej vojny boli už opatrenia pre riešenie Židovskej otázky nekompromisne v prúde. V tomto období už len pribúdali ďalšie a ďalšie opatrenia, ktoré ešte viac radikalizovali diskrimináciu židovskej komunity. Ako „predstupeň“ začiatku arizácie židovských podnikov a teda snahy o vylúčenie Židov z hospodárskeho života v Trnave bolo nariadenie okresného úradu o označení židovských obchodov z dňa 14. septembra 1939. O kontrolu splnenia tohto nariadenia sa malo postarať okresné veliteľstvo Hlinkovej gardy v Trnave a jeho neuposlušnosť sa trestalo pokutou v hodnote od 10 ks do 5000 ks alebo odňatím slobody na 12 hodín až 14 dní.⁶² S prípravami na arizačný proces sa pokračovalo evidenciou židovských podnikov a zoznamom uchádzačov o arizáciu daného podniku. Najviac záznamov o arizačnom procese židovského majetku a likvidácií židovských podnikov pochádza z rokov 1940 a 1941. Židovské podniky, hnutelné aj nehnuteľné majetky sa stávali vlastníctvom Slovenského štátu a nasledovne boli pridelené alebo odpredané uchádzačom o tieto hnutelnosti alebo nehnuteľnosti. Podľa množstva žiadostí o arizáciu smerovaných úradom, sa dá konštatovať, že arizácia vo forme žiadostí a dražieb sa medzi obyvateľmi mesta stala akýmsi trendom. Výsledky arizácie boli v roku 1942 zverejnené v miestnych novinách:

⁶² ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 10, č. 20443/939.

„V Trnave bolo likvidovaných resp. arizovaných 321 židovských obchodov a živností. Úžasný je to počet na tú hrstku Židov, čo boli v Trnave. Z toho môžeme počítať, že bolo prevedených arizáciou 100 obchodov na našich ľudí. Židia sami vlastnili 12 hostinských koncesí a ako to v nich vyzeralo o tom už bolo podotknuté.“⁶³

Počas roka 1939 boli v Seredi a v Trnave protizákonne zriaďované pracovné tábory pre Židov.⁶⁴ Prvým krokom k povinnému odvodu židovského obyvateľstva do pracovných táborov, bolo nariadenie o súpise všetkých mužských židovských obyvateľov vo veku 20 – 50 rokov, ktorý mal byť odovzdaný 3. októbra 1939. Podľa tohto nariadenia: *„Židia a cigáni nebudú pridržíavaní k plneniu prezenčnej vojenskej povinnosti ale len pracovnej. Odvodné komisie budú pri nich rozhodovať o spôsobilosti pre pracovnú službu.“⁶⁵* Od povinného odvodu židovského obyvateľa boli oslobodení len pracovne neschopní. Výnimky neboli udeľované ani židovským majiteľom podnikov, ktorí predkladali úradu žiadosti o oslobodenie z odvodu do pracovného tábora. Napríklad Arpád Reich, spolumajiteľ mäsiarskej firmy, sa vo svojej žiadosti odvolával na dôležitosť svojej prítomnosti v podniku, ktorá je nepostrádateľná pre jeho ďalšie fungovanie. Žiadosť, ako aj mnoho iných, bola mestským úradom považovaná za bezpredmetnú.⁶⁶ K dňu 22. februáru 1940 *„podliehalo z trnavskému okresu pri posledných odvodoch odvodnej povinnosti pre pracovné útvary 546 Židov. Z tohoto bolo prezentovaných 525 a odvedených 478. Neodvedených bolo 47.“⁶⁷*

⁶³ ŠOKA Trnava, f. MÚ, k. 46, č. 13022/942.

⁶⁴ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 33.

⁶⁵ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 10, č. 22708/939.

⁶⁶ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 6, č. 23033/940.

⁶⁷ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 117, č. 526/1940.

Už v roku 1940 zákony obmedzovali osobnú slobodu Židov. Mgr. Jana Martauzová ďalej vo svojej práci uvádza:

„Autor článku „Židom vstup zakázaný“ v Trnavských novinách z roku 1940 hovoril o tom, že zákazy mnohí Židia vôbec nerešpektovali, prechádzali sa v parku a „ba na jednej lavici sedeli štyria, a medzi sebou nechali toľko miesta, aby bolo vidieť, že „Židom vstup zakázaný“.“⁶⁸

V roku 1941 vyšlo nariadenie zakazujúce Židom navštevovať verejné a zábavné miestnosti. Toto nariadenie ďalej zakazovalo Židom *„mať v držbe strelivo a výbušniny, rybolovné náčinie, bicykle a vozit' sa na nich, telefón a používať ho, nosiť prsteň „Slovenský štát ďakuje“, zhromažďovať sa v synagogách a modlitebniach k iným účelom než náboženským. Synagógy musia byť okrem modlitebného času zatvorené. Postávať, zhromažďovať sa pred domami na chodníkoch, uliciach, verejných priestranstvách, v súkromných parkoch a sadoch a hromadne prechádzať sa po uliciach. Nakupovať mimo živnostenských prevádzkových miestností s článkami dennej potreby pred 10. hod ráno. Chodiť po uliciach a verejných miestnostiach po 21. hod. Navštevovať nežidovské domácnosti a nežidom židovské rodiny.“⁶⁹*

V Trnave bolo takto Židom odobraných 11 bicyklov, 45 prsteňov „Slovenský štát ďakuje“, 7 rádioprijímačov a 2 zbrane.⁷⁰

V druhej polovici roku 1940 bolo vydané nariadenie o častých domových prehliadkach podozrivých a nepohodlných osôb, ktorým sa z časti venuje nasledujúca kapitola *Protifašistická odbojová činnosť*. K týmto nepohodlným osobám patrili aj židovskí obyvatelia Trnavy. Podľa oznámenia zo 7. októbra 1940, členovia Hlinkovej

⁶⁸ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 38.

⁶⁹ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 7, č. 18160/941.

⁷⁰ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 1, č. 127/941.

gardy počas prehliadky domu, zhabali Židovi Maxovi Jelínkovi 128 400 ks, pretože dotýčny „nemohol žiadnym spoľahlivým spôsobom dokázať, že túto peňažnú čiastku, ktorú mal uloženú vo svojom dome v pokladnici prihlásil pri spisovaní židovského majetku.“⁷¹

Podľa §7 nariadenia z dňa 11. októbra 1940 č. 256 Sl. z. o zamestnávaní Židov, zamestnávateľ mohol zamestnávať Žida iba na základe vybavenia pracovného povolenia. V prípade, že táto žiadosť bola zamietnutá, zamestnávateľ bol povinný zrušiť pracovný pomer ihneď s maximálne šesť týždennou výpovednou lehotou.⁷² S najväčším množstvom žiadostí o povolenie zamestnávania Židov sa stretávame v roku 1942 pred odvodmi do pracovných táborov, čím sa zamestnávatelia snažili o udelenie výnimky od odvodu ich židovských zamestnancov. V prípade, ak niekto zamestnával Žida bez povolenia alebo dlhšie ako dva mesiace po zákaze zamestnávania, podnik dotýčného podľahol exekúcií v prospech zriadenia židovských pracovných táborov.⁷³

K problematike pomoci árijského obyvateľstva Židom sa v oficiálnych spisoch nenachádzajú takmer žiadne svedectvá. Na základe tejto skutočnosti nemožno tvrdiť, že obyvatelia Trnavy Židov nepodporovali. Väčšina príkladov o podpore Židov pochádza z priamych spomienok obyvateľov mesta. Pamätník druhej svetovej vojny Jozef Tomašovič poznal počas vojny 3 židovské rodiny:

„Rodinu pekára Oskara Roberta zobrali do koncentračného tábora. Druhá rodina, tí boli statkári a dlho sa skrývali v jednom dome. Niektorí ich prezradili a nakoniec zobrali aj ich. Okrem syna. Tomu sa podarilo ukryvať sa až do konca vojny. Potom som

⁷¹ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 6, č. 26932/940.

⁷² ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 7, č. 22824/941.

⁷³ ŠOKA Trnava, f. MÚ, adm., k. 18, č. 45203/942.

*poznal ešte lekára Kolomana Styka. Jeho manželka zomrela v koncentračnom tábore ale on prežil.*⁷⁴

Podľa výpovedí opýtaných pamätníkov, rodiny dotýčaných mali so Židmi pozitívne vzťahy. Žiadny z pamätníkov sa nestretol s protižidovskými náladami známymi alebo priamymi násilnosťami páchanými na židovskom obyvateľstve. Židov opisovali ako ľudí „úctivých, šikovných a dobrých, ktorí si nezaslúžili také zachádzanie“⁷⁵. No Rodina Jozefy Tomašovičovej, ktorá žila v neďalekej dedine pri Trnave, dokonca ukrývala židovskú rodinu. V jej výpovedi je možné spozorovať určitú nevedomosť niektorých obyvateľov vidieka o aktuálnom dianí :

*„Keď prišli Nemci, tak sme sa veľmi báli. Keby našli u nás Židov, tak by moju mamu zastrelili. Potom tí Židia radšej od nás odišli, neviem kam. Ale my sme nevedeli, čo so Židmi robia. Eudia hovorili, že Židov berú do Ameriky a topia ich po ceste v mori.*⁷⁶

Výsledkom vyradenia Židov z hospodárskeho života Slovenska bola bezprávna a ožobračená masa židovského obyvateľstva. Tento problém mal byť vyriešený deportáciou Židov z územia Slovenska. S prvými úspešnými deportáciami sa začalo v marci roku 1942. Podľa výskumu Mgr. Jany Martauzovej, s cieľom deportácie židovského obyvateľstva za hranice, odišiel z Trnavy transport dňa 11. apríla 1942, ktorým bolo deportovaných 596 osôb, tzn. 17,8% z celkového počtu židovského obyvateľstva mesta.⁷⁷ Trnavskí Židia boli podľa Mgr. Martauzovej koncentrovaní

⁷⁴ Jozef Tomašovič, v Trnave dňa 3.3. 2017.

⁷⁵ Jozefa Tomašovičová, v Trnave dňa 2.3. 2017.

⁷⁶ Jozefa Tomašovičová, v Trnave dňa 2.3. 2017.

⁷⁷ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 71.

v prechodnom koncentračnom stredisku Sereď, odkiaľ boli nasledovne deportovaní z územia Slovenska. Jana Martauzová ďalej vo svojej štúdií udáva:

„V roku 1942 odišiel z tohto strediska dňa 30. 3. transport s mužmi a chlapcami nachádzajúcimi sa v tomto tábore. Podľa zoznamov Veliteľstva koncentračného strediska v tomto meste sa v tomto transporte nachádzalo 249 obyvateľov Trnavy, čo bolo 7,44% všetkého židovského obyvateľstva žijúceho v Trnave. Podľa iných zoznamov sa v transporte č. 4 zo Serede 30. 3. 1942 sa nachádzalo z celkového počtu odtransportovaných Židov 1253 752 – 22,5% trnavských Židov.“⁷⁸

Okrem Serede, Židia z Trnavy boli prechodne koncentrovaní tiež v Žiline a v Bratislave – Patrónke. Celková štatistika odtransportovaných trnavských Židov v roku 1942 udáva, že zo Serede bolo transportovaných transportom č. 9 – 596 osôb, transportom č. 3 – 256, č. 4 – 249 osôb, transportom č. 11 – 17 osôb a transportom zo Žiliny 313 trnavských Židov, čo spolu činilo 42,74% celkového počtu 3 348 osôb židovského obyvateľstva Trnavy.⁷⁹ Tieto štatistické hodnoty však nesedia so sčítaním ľudu v roku 1938, ktoré udáva, že počet židovského obyvateľstva v meste v tomto roku bol 2 467 osôb, pričom len pri pracovných odvodoch v roku 1940 odišlo z mesta 478 Židov. Ak by tieto štatistiky boli bývali správne, muselo by sa do Trnavy v rokoch 1939 – 1942 prisťahovať minimálne 1 359 Židov. Táto nejasnosť môže byť príčinou toho, že Mgr. Jana Martauzová vo svojich štatistikách o počte deportovaných trnavských Židov neuviedla skutočnosť, že sa v štatistikách transportovaných Židov nejednalo len o obyvateľov mesta, ale o židovských príslušníkov celého trnavského okresu.

⁷⁸ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 73

⁷⁹ Tamže, s. 74.

V októbri roku 1942 boli transporty na území celého Slovenska zastavené. O situácií v Trnave a náladách židovského obyvateľstva mesta, ktorí sa v období po deportáciách nachádzali v meste nás informujú situačné správy pravidelne predkladané Ústrediu štátnej bezpečnosti okresným náčelníkom Františkom Orlickým a Notárskym úradom. Nasledujúce príklady týchto správ uviedla vo svojej práci Mgr. Jana Martauzová:

„Ohľadom Židov vydal Notársky úrad takéto vyjadrenie: „Židia, ktorí tu ešte zostali, sú utiahnutí.“ Správa z 28. 3. 1942 hovorí o tom, že Židia sa hromadne začali prihlasovať do kresťanských cirkví. Správa z 1. 5. 1942 hovorí, že „prevážna väčšina Židov bola odtransportovaná do koncentračných stredísk. Tento svoj osud Židia znášajú apaticky. Niekoľko Židov prchlo pravdepodobne do Maďarska.“ Informácia o Židoch z júla hovorila, že: „Je vážne podozrenie, že Židia sa vopred dozvedia o chystaných úradných opatreniach, lebo bolo zistené, že pred zaisťovaním osôb pre konanie pracovnej povinnosti mnohí utiekli a celé dni sa skrývali v poli. Správa za august 1942: „Odsun Židov do koncentračného tábora v Žiline sa prevádza nepretržite.“ 27. 8. 1942 „pred deportovaním mnohí zutekajú a niekoľko dní sa skrývajú““⁸⁰

Transporty boli obnovené na jeseň roku 1944. Tieto transporty už nepodliehali nariadeniam slovenskej vlády. Boli organizované nemeckou armádou, ktorá koncom augusta rovnakého roku obsadila územie Slovenska. Tieto transporty pokračovali až do marca roku 1945, kedy sa nemecké vojsko z dôvodu postupu Červenej armády postupne sťahovalo z územia Slovenska.

⁸⁰ MARTAUZOVÁ, J.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. s. 82.

6. Protifašistická odbojová činnosť

6.1 Komunistická odbojová činnosť v Trnave a opatrenia voči nej

Po uzurpovaní štátnej moci HSL'S, činnosť KSS bola 9. októbra roku 1938 zakázaná, no krátko potom vzniká v Trnave I. ilegálne okresné vedenie KSS. Jeho členmi boli František Tupín, Štefan Beran, Mária Tyková, Ján Kleštinský a Martin Hudec. V decembri toho istého roku vedenie strany začalo rozširovať protištátne letáky, v ktorých sa snažili poukazovať na „*protiľudovú tvár fašizmu*“⁸¹ V máji roku 1940 došlo k hromadnému zatýkaniu komunistov, dôsledkom čoho bolo I. ilegálne okresné vedenie KSS v Trnave rozbité. Približne o 3 mesiace neskôr bolo založené II. ilegálne okresné vedenie KSS s členmi: Ján Valent, Ladislav Wilhelm, Jozef Vosátka, Ľudovít Gerec, Martin Hudec, Ján Kleštinský a Augustín Kubán.⁸² V roku 1942 vznikol v Trnave ilegálny revolučný národný výbor, ktorý sa spolu s ilegálnou organizáciou pod vedením Rudolfa Jirmana staral o spravodajskú činnosť a charitatívnu činnosť pre utečencov z protektorátu a rodiny odbojárov počas Slovenského národného povstania:

*„...Rudolf Jirman, ktorý v peniazoch a naturáliách sossbieral vyše pol milióna korún. Okrem toho zaopatroval pre ilegálnych pracovníkov falošné domovské listy, výťahy z matrik a občianske legitimácie.“*⁸³

Dvaja členovia ilegálneho národného výboru, František Šušuk a Augustín Kubán, boli vo februári roku 1945 zaistení Nemcami a odvedení do nemeckých táborov smrti,

⁸¹ ŠIMONČIČ, J., WATZKA, J.: Dejiny Trnavy. s. 142.

⁸² ŽVACH, E., PACKA, E.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava: Obzor, 1979. s.190.

⁸³ ŠOKA Trnava, f. MNV, č. 24655/1945.

odkiaľ sa už nevrátili.⁸⁴ V novembri roku 1942 došlo znova k hromadnému zatýkaniu ilegálnych komunistických činiteľov, pričom II. ilegálne okresné vedenie KSS bolo zrušené a jeho miesto nahradilo III. Ilegálne okresné vedenie KSS, pozostávajúce s nasledujúcich členov: Anton Olah, Štefan Krč, Ján Brestovanský, Jozef Vinceník a Ján Kleštinský.⁸⁵

Reakciou na agitačné snahy komunistov bola zvýšená pozornosť výkonných orgánov ministerstva vnútra na osoby podozrivé z protištátnej činnosti. Výsledkom tejto snahy boli už od roku 1940 predkladané zoznamy bývalých komunistických činiteľov v meste, československy zmýšľajúcich osôb, udavačstvo a časté domové prehliadky u spomenutých bez potreby úradného rozhodnutia o prehliadke. Pozitívne výsledky prehliadok boli využívané pre propagandu:

„Nariadujem, aby prehliadku konajúce úradné orgány boli vo spojení s miestnym veliteľstvom HG, ktoré orgány pri zistení takejto závady zavolajú si pred byt, u ktorého sa koná prehliadka 10 – 20 gardistov v občianskom obleku, ktorí budú mať za úkol robiť verejnosť a vinníka takto pred verejnosťou sosmiešniť a vyhlásiť za škodcu národa a vlasti“⁸⁶

Tieto prehliadky prebiehali každý deň, a to v počte minimálne jedna v oblasti daného župného úradu. Výkonávanie domových prehliadok ministerstvo vnútra prideliť Hlinkovej garde a členom Freiwilliger Schutzdienst. Toto nariadenie bolo vydané 14. septembra 1940 a už ku koncu tohto mesiaca bolo v meste Trnava prevedených 15 neúspešných prehliadok, pri ktorých sa našiel iba jeden nepovolený rádioprijímač.⁸⁷ Podľa spomínaného zoznamu z roku 1940 o bývalých komunistických

⁸⁴ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 193.

⁸⁵ ŽVACH, E., PACKA, E.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. s.192.

⁸⁶ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 114, č. 1975/40.

⁸⁷ Tamže.

činiteľoch a zistených rozširovateľoch komunistických letákov v roku 1938, medzi týchto patrilo z 201 osôb v trnavskom okrese, len 6 priamo z Trnavy: Augustín Zuščík, Ján Kleštinec, Augustín Kubán, Štefan Kuchta, Ľudovít Gerec a Anna Surgošová.⁸⁸

Okrem aktívnych a bývalých komunistických činiteľov sa do väzby často dostávali aj nevinní obyvatelia mesta, obeť „šepkanej propagandy“. Ako príklad spomeniem prípad stolára Jozefa Kopřivu, ktorý bol uväznený 3 mesiace pretože „*bol sa pri pohárikú v hostinci vyslovil, že za prvej Československej republiky bolo lenpšie ako počas samostatnosti Slovenska a že Hitler vojnu nevyhrá.*“⁸⁹

Bývalý predseda okresného národného výboru Jozef Tomašovič spomína:

*„Tesne pred oslobodením mesta sme si už mohli dovoliť povedať na Nemcov a Hitlera hocičo. Ale pred tým, každý si dával pozor na ústa. Báli sme sa. Keby sme povedali niečo nevhodné, hneď by nás šupli do Ilavy.“*⁹⁰

Spravodajské opatrenia voči protištátne zmýšľajúcim a nepohodlným obyvateľom, boli zhrnuté v nariadení o novej organizácii spravodajstva od prezídia ministerstva vnútra z dňa 12. októbra 1939:

*„Úkolom tejto zpravodajskej služby bude odhlaľovať všetky prípady protištátneho počínania v rámci komunistických pohybov, politických strán a organizácií, špionáže a iných prehmatov. Táto zpravodajská služba pozostávať bude zo zistenia a z hlásenia všetkých, pre život štátu a jeho právny poriadok rozhodujúcich udalostí v okrese.“*⁹¹

⁸⁸ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 22, č. 2474/1939.

⁸⁹ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 174.

⁹⁰ Jozef Tomšovič, v Trnave dňa 3.3. 2017.

⁹¹ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 10, č. 870/939.

Výsledkom reorganizácie spravodajskej služby boli tzv. situačné správy, ktoré okresný náčelníci zasielali prezídiu ministerstvu vnútra. Hlásené mali byť:

- „1/ *komunistické pohyby,*
- 2/ *zprávy o Židoch,*
- 3/ *zprávy o menšinách,*
- 4/ *zprávy politické a to i vtedy, keď nie sú ešte overené,*
- 5/ *všetky záležitosti HSLŠ, DP, HG, FS,*
- 6/ *zatknutia politického významu*
- 7/ *veci tlače,*
- 8/ *veci hospodárske.*⁹²

Práve tieto situačné správy ponúkajú najviac informácií o protištátnej činnosti, sabotážach partizánskych skupín, protifašistických náladách obyvateľstva a o „šepkanej propagande“, ktorými sa bude zaoberať v nasledujúca podkapitola.

6.2 Protifašistická propaganda

Ako bolo už spomenuté vyššie, antifašistická propaganda bola riadená ľavicovo orientovanou protištátnou inteligenciou. Najdôležitejšiu rolu v jej šírení hrali prenasledovaní a často perzekuovaní členovia ilegálnej strany KSS. S koreňmi tejto propagandy sa stretávame už v roku 1933 hneď po víťazstve fašizmu v Nemecku. V jej počiatkoch v Nemecku bola namierená najmä proti nacistickému rasizmu a v druhej polovici tohto desaťročia, kedy už bola rozšírená v rôznych častiach sveta, z obáv z hitlerovskej expanzívnej politiky.⁹³

⁹² ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 10, č. 870/939.

⁹³ ARPÁŠ, R. a kol.: *Storočie propagandy*. Bratislava: AEP, 2005. s. 33.

Protifašistická propaganda bola riadená smernicami, ktoré aktivistom radili akým najefektívnejším spôsobom písať a rozširovať protištátne letáky. V noci z dňa 15. decembra na 16. decembra 1939, t.j. 2 dni pred voľbami do slovenského snemu, boli z Trnave rozširované protivolebné letáky „závadného obsahu“⁹⁴, ktoré boli ukončené heslami: „*Nie! Nechceme, aby slovenský národ otročil Hitlerovi!*“⁹⁵ V tomto prípade sa na identitu autorov a rozširovateľov neprišlo. Za zakladateľa podzemného hnutia zameraného proti fašistickému režimu v Trnave sa považuje miestny notár Ján Gál, na verejnosti známy pod pseudonymom Martin Utrápený alebo Martin Ustarostený. Ján Gál bol autorom protištátnych článkov, uverejňovaných v zahraničí, a to najmä v americkom Pittsburgu. V týchto článkoch poukazoval na „*ožobračovanie Slovenska a pred zahraničím boly odhaľované klamstvá a krutosti, páchané na ľuďoch, verných Československej republike.*“⁹⁶ Ján Gál bol, rovnako ako mnoho iných Trnavčanov vyjadrujúcich nesympatie k slovenskému priateľstvu s nemeckou ríšou, zaistený a umiestnený do koncentračného tábora ako protištátny živel.

Civilné obyvateľstvo sa prirodzene najčastejšie stretávalo s tzv. „šepkanou propagandou“. Proti nej Prezídium Ministerstva vnútra vydalo dňa 2. mája 1939 nariadenie o zvýšenej pozornosti. Hlavnú úlohu v riešení tohto problému mali hrať členovia Hlinkovej gardy a štátni zamestnanci, ktorí, v prípade podozrenia určitej osoby, mali hneď zakročiť a zaistiť dotyčného:

„Preto tunajšie ministerstvo nariaďuje, aby každému štátnemu zamestnancovi jeho bezprostredný predstavený uložil za služebnú povinnosť hneď udat' každého na najbližšej policajnej strážnici alebo četníckej stanici, od koho počuje poplašný alebo

⁹⁴ ŠOKA Trnava, OÚ, adm., k. 102, č. 2581/939.

⁹⁵ Tamže.

⁹⁶ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov.* s. 172.

znepokojujúci chýr. Pritom zamestnanci a gardisti majú byť poučení, že nie je ich záležitosťou posudzovať, či je rozširovatel takého chýru je jednoduchým klebetníkom alebo osobou podozrivou z rozvratníctva. Túto otázku má rozriešiť príslušný bezpečnostný orgán, ktorý aj z prípadu na prvý pohľad nevinného klebetenia môže sa dopátrať v reťazi rozširovateľov nebezpečného podryvačstva“⁹⁷

Propaganda bola silnou zbraňou slovenského protifašistického odboja. Rozširovanie komunistických letákov nebolo ojedinelou záležitosťou. Každý nález protifašistického letáku bol hlásený cez četnícku stanicu Ministerstvu vnútra. Najviac záznamov o rozširovaní komunistických letákov pochádza z obdobia pred Slovenským národným povstaním v roku 1944. Ich autori a rozširovatelia sa v obsahu týchto protištátnych letákov snažili o získanie jednotlivcov z radov civilného obyvateľstva pre myšlienku k ozbrojenej protifašistickej akcii. Podľa situačnej správy z augusta 1944, bol v Trnave nájdený leták s názvom „*Manifest za československú národnú a štátnu jednotu*“. V tomto letáku autor vyzýva k šíreniu jeho správy nasledovne:

„Celý manifest i s pokynmi odpíšte strojom alebo tlačným písmom alebo rukou ľavou a pošlite do osem dní svojim priateľom, ktorých chcete skúmať a za nich alebo proti nim po vojne svedčiť. Najmenej dva odpisy pošlite vo svojom okrese a najmenej tri mimo vášho okresu. Keď pošlete viac, bude svedectvom vašej národnej horlivosti, ktorá bud primerane ocenená, lebo po vojne mená manifestatntov budú uverejnené a ja sa vám tiež dám znat“⁹⁸

⁹⁷ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 8, č. 774/39.

⁹⁸ ŠOKA Trnava, f. MNV, č. III/10.

6.3 Sabotážna činnosť

Masová sabotážna činnosť komunistov bola na celom Slovensku riadená inštrukciami, ktoré boli spísané „*opierajúc sa pri každom jednotlivom bode o poučenia, návody a smernice s. Stalina*“⁹⁹ v jednotlivých bodoch. Smernice organizovali každý sabotážny akt partizánov. Nariadovali čo, kedy a akým najefektívnejším spôsobom aplikovať masové záškodnícke úmysly profitašistických odbojárrov. Cieľom týchto sabotážnych akcií boli, okrem iného, hlavne štrajky vo fabrikách, zapalovanie veľkostatkárskoho obilia a veľkých lesov a ničenie komunikácií ako ciest a železníc. Odbojári boli vyzývaní k zakladaniu sabotážnych skupín v armáde a dezertáciám.¹⁰⁰

Ako bolo spomenuté v predošlej podkapitole, najviac informácií o sabotážnej a profitašistickej činnosti obyvateľstva a partizánov poskytujú dvojtyždenné a mesačné situačné správy, ktoré okresní náčelníci predkladali župným úradom a Ministerstvu vnútra. Podľa týchto správ, s prvými otvorenými protifašistickými akciami sa v regióne mesta Trnava stretávame v roku 1942, kedy boli v neďalekom meste Chtelnica zatknutí trinásť partizáni.¹⁰¹ Počas celého trvania druhej svetovej vojny sa v samotnej Trnave okrem propagačnej tlače, nepokojov vo vojenských kasárňach, vyvrcholenia Slovenského národného povstania a bojov o oslobodenie mesta Červenou armádou, nestretávame s ozbrojenými a masívnymi sabotážami. Pamätník Štefan Košťál spomína práve na zmienené nepokoje asi troch stoviek slovenských vojakov v kasárňach takto:

⁹⁹ ŠOKA Trnava, f. OÚ, prez., k. 24, č. 2241/939.

¹⁰⁰ Tamtiež.

¹⁰¹ ŠOKA Trnava, f. MNV, č. III/10.

„No a tí vojaci boli umiestnení do kasáreň tu pri železničnej stanici, lebo mali na druhý deň odchádzať na front. My sme bývali celkom blízko tých kasáreň. Dost' blízko na to, aby sme počuli hluk, že sa tam niečo deje. Potom sme počuli aj výstrely. Môj otec sa tam išiel pozrieť a keď sa vrátil, tak povedal že vojaci zbárali stenu kasární a rozutekali sa po meste. Najskôr sme sa báli, pretože sme nevedeli čo sa stalo. Až na druhý deň nám povedali, že im zakázali tým vojakom vychádzku poslednú noc pred odchodom na front.“¹⁰²

Pri tomto incidente z mája roku 1943 neboli žiadne straty na životoch, iba materiálne škody. Hlásenie trnavskej žandárskej stanice popisuje, že z celkového počtu 700 vojakov ubytovaných v kasárňach sa vzbúrilo približne 400 a streľba prilákala k okoliu kasární asi 200 obyvateľov Trnavy. Tento incident spôsobil u civilného obyvateľstva znepokojenie, no podľa situačnej správy, obyvateľstvo Trnavy zachovalo pokoj a slovenskí vojaci mali jeho plnú podporu.¹⁰³

6.4 Trnava a Slovenské národné povstanie

Už od roku 1942 boli dôstojníci pešieho pluku trnavskej posádky v spojení s partizánskymi oddielmi a postupne pripravovali plán pre svoje vystúpenie proti fašistickému režimu. Organizovanie protifašistického povstania trnavskej posádky začalo v roku 1943, kedy veliteľ pre túto vec získal väčšinu mužstva posádky. Posádkový veliteľ pri organizácii povstania spolupracoval so spomínaným Rudolfom Jirmanom, prostredníctvom ktorého posádka udržiavala kontakt s podzemným hnutím a dodávala mu zbrane pre civilných pracovníkov tohto hnutia.¹⁰⁴ Do vypuknutia

¹⁰² Štefan Košťál, v Trnave dňa 23.2. 2017.

¹⁰³ ŽVACH, E., PACKA, E.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. s. 193.

¹⁰⁴ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 182.

Slovenského národného povstania sa partizánska činnosť na území celého Slovenska vyostрила až tak, že sabotáže boli na každodennom poriadku a slovenská vláda bola vyprovokovaná k vyhláseniu stanného práva, a to konkrétne 21. augusta 1944. Situačná správa z tohto dňa, rovnako ako výpovede pamätníkov uvádzajú, že civilné obyvatelstvo „vyhlásenie stanného práva považovalo za vec samozrejnú a s uspokojením ho prijalo“.¹⁰⁵ S rovnakými náladami sa v tomto prípade stretávame v celom trnavskom okrese.

Po roku zdĺhavých príprav na povstanie, spoluprácu s partizánmi v trnavskom regióne a stupňovania množstva partizánskych sabotáží, sa predstaviteľom mestského úradu v Trnave dostali správy prostredníctvom „šepranej propagandy“ o prípravách vzbury. Situačná správa za august a september 1944, t.j. obdobie pred a počas trvania Slovenského národného povstania a súčasne vzbury trnavskej posádky, informuje o povstaní a náladách civilného obyvatelstva nasledovne:

„Od 20. augusta klud, všetci sa správajú normálne, obecnosť je znepokojená, chová sa ale kludne, nedošlo v okrese k porušeniu verejného poriadku zo strany obyvateľstva. Pracuje sa normálne. Ešte 28. augusta nebolo nič pozorované, že sa chystá nejaký prevrat. V Trnave sa sústreďovalo vojsko, ktoré odchádzalo na front cez celý mesiac. V polovici disciplína vojska poklesla. 29. augusta vojsko uzavieralo vchody do mesta a obsadzovalo úrady. Obecnosť, ale i sám som bol presvedčený, že opatrenia rovia kvôli zaisteniu disciplíny medzi vojakmi, ktorá v posledných dňoch klesla tak, že vzbudzovala obavu. Na druhý deňsa zistilo, že sa posádka pridala k partizánom a chystá sa na odpor nemeckému vojsku.“¹⁰⁶

¹⁰⁵ ŠOKA Trnava, f. OÚ, adm., k. 42. č. D1-1076/1944.

¹⁰⁶ ŠOKA Trnava, f. MNV, č. III/10.

Podľa tejto situačnej správy sa vojsku ešte v tú noc podarilo prevziať úplné velenie nad mestom, rozprestrieť svoje sily v celom trnavskom okrese a zaistiť členov Hlinkovej gardy a všetkých príslušníkov nemeckej národnosti v počte 60 osôb.¹⁰⁷ Na druhý deň, na základe mobilizačnej vyhlášky, prichádzali do kasární záložníci a mnohí dobrovoľníci. Medzi dobrovoľníkov patrili poväčšine robotníci z trnavských závodov a mladíci v civile. Nemecké vojská, ktoré na príkaz prezidenta Dr. Jozefa Tisa začali s obsadzovaním územia Slovenska už 29. augusta, vyrazili z Bratislavy s cieľom obsadenia Trnavy a trnavská posádka bola nútená stiahnuť sa z mesta a na rozkaz vydaný pplk. gšt. Golianom presunúť svoje sily do epicentra povstaleckých bojov na stredné Slovensko v počte *„3500 vojakov a dobrovoľníkov, 48 nákladných áut, 23 osobných áut, 130 vozov s koským záprahom, 60 jazdeckých koní, 137 bicyklov a 11 poľných kuchýň“*¹⁰⁸

Pamätník pán Štefan Košťál na tento odchod vtedy ešte ako malý chlapec spomína:

*„To bolo obrovské. Obrovská kolóna tých áut a koní a vojakov. Také niečo ešte nikto nevidel. Všetci sme na ulici skandovali a tešili sa z tolkej parády. Úplne sme zabudli na to, že Trnava je už z veľkej časti obkľúčená Nemcami, ktorí sa nás chystajú obsadiť.“*¹⁰⁹

Posádka strhla so sebou aj radu civilného obyvateľstva. K nim patrili mnohí študenti, učni, tovariši a robotníci. Trnavská posádka bola po bojoch v okolí Žarnovice nútená ustúpiť. Po ústupe sa niektorým účastníkom bojov podarilo vrátiť do Trnavy a skrývať sa až do oslobodenia mesta Červenou armádou dňa 1. apríla 1945 a niektorí

¹⁰⁷ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 187.

¹⁰⁸ ŽVACH, E., PACKA, E.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. s. 105.

¹⁰⁹ Štefan Košťál, v Trnave dňa 23.2. 2017.

z nich sa pridali k partizánskym družinám a bojovali ďalej.¹¹⁰ Podľa evidencie účastníkov Slovenského národného povstania a deportovaných, počet deportovaných pre rasové zákony alebo ilegálnu činnosť, ktorí sa do Trnavy nevrátili, bol k dňu 7. januára 1946 47 osôb. Z Trnavy sa zúčastnilo Slovenského národného povstania 410 civilistov, z ktorých bolo 140 zajatých a odvečených do Nemecka a 8 padlých prevažne v oblasti stredného Slovenska (Horné Hámre, Dolné Hámre, Mýto pod Ďumbierom, Banská Bystrica,...) a 33 stále nezvestných.¹¹¹

Podľa *Kroniky národného odboja*, okrem spomenutých spolkov, mesto neprispelo k odboju žiadnou materiálnou podporou. Už úvodom svojej publikácie, autor haní mesto Trnavu za nezáujem civilistov o podporu národného odboja: „*Vzdor tomu, že predmetné nariadenie nevzťahuje sa na Trnavu, keďže je mestom, tunajší úrad robí mu zadosť keď oznamuje nasledovné...*“¹¹²

Výpoveď Jozefa Tomašoviča svedčí o zainteresovanosti niektorých obyvateľov o aktuálnom dianí: „*Doma sme tajne počúvali rozhlas Slovenského národného povstania, ktorý vysielali z Banskej Bystrice.*“¹¹³

Po oslobodení mesta Červenou armádou sa často aktívni účastníci protifašistických bojov domáhali správcovstva nehnuteľností odvolávajúc sa na svoje zásluhy počas domáceho odboja. Napríklad partizánsky nadporučík Ján Polkovič, žiada Mestský národný výbor v Trnave o udelenie správcovstva hostinca Mikuláša Strákoša s nasledovným odôvodnením:

¹¹⁰ ŽVACH, E., PACKA, E.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. s. 110.

¹¹¹ ŠOKA Trnava, f. MNV, adm., k. 18, č. 24377/45.

¹¹² ŠOKA Trnava, f. MNV, adm., k. 20, č. 24655/1945.

¹¹³ Jozef Tomašovič, v Trnave dňa 3.3. 2017.

„Zúčastnil som sa partizánskeho odboja už v roku 1943 ako parašutista až do úplného oslobodenia Československej republiky za čo mám 4 vyznamenania, 2 dekréty pána prezidenta Dr. Eduarda Beneša za chrabrosť, válečný kríž 1939, rád povstania II. triedy a ruské vyznamenanie za „Pobiedu“. Menovaný Mikuláš Strákoš tento hostinec dostal pridelený preto, lebo bojoval proti ČA, kde bol ranený, takže túto živnosť dostal za zásluhy – ale proti Československej republike.“¹¹⁴

6.5 Oslobodenie mesta

Koncom marca 1945 postupovala Červená armáda územím Slovenska. Dňa 31. marca 1945 bola Trnava ohrozovaná ruskými lietadlami, ktoré „bombardovali a ostreľovali kolóny nemeckého vojska, ustupujúceho z Galanty.“¹¹⁵ Oslobodzovanie mesta je jediným prípadom, kedy bolo mesto zasiahnuté priamym bojom a utrpelo materiálne škody. Počas oslobodzovania mesta bol v Trnave zavraždený jeden civilný obyvateľ. Zničených alebo čiastočne zničených bolo dokopy 90 domov. Tieto škody na nehnuteľnostiach sa vyšplhali na sumu 165 357 630 Kčs.¹¹⁶

Dňa 1. apríla 1945 sa Červenej armáde podarilo oslobodiť mesto od nemeckých vojsk. Reakcie obyvateľstva na vstup ruskej armády komentuje autor *Pamätnej knihy* takto:

„Obyvateľstvo mesta nadšene a radostne privítalo osloboditeľské vojská, ktoré pod vedením maršala Malinovského vkročili do mesta popoludní o 14 – ej hodine.“¹¹⁷

¹¹⁴ ŠOKA Trnava, f. MNV, adm., k. 1, č. 47/1945.

¹¹⁵ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 103.

¹¹⁶ ŠOKA Trnava, f. MNV, adm., k. 16, č. 23582/1945.

¹¹⁷ SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. s. 104.

Na porovnanie vzťahu obyvateľov Trnavy k nemeckému vojsku a k vojsku ruskému si dovoľím opakovať výpoveď pamätníka Dávida Karella, ktorá bola spomenutá v predchádzajúcej kapitole:

„Nemeckí vojaci boli kultúrni ľudia. Tu, v Trnave nikdy nerobili žiadne násilnosti, ani voči ženám. Ale keď prišli Rusi, ženy sa báli. Znásilňovali, rabovali, kradli, robili razie a hľadali Nemcov. Kňazi v kostoloch ukryvali dievčatá pred Rusmi. To práve Rusov sa ľudia báli oveľa viac ako Nemcov.“¹¹⁸

¹¹⁸ Dávid Karell, v Trnave dňa 5.3. 2017.

7. Záver

Mesto Trnava žilo počas druhej svetovej vojny harmonickým životom. Napriek tejto skutočnosti sa v každodennom živote civilného obyvateľstva prejavovali aspekty pripomínajúce obyvateľstvu druhú svetovú vojnu. Medzi tieto aspekty patrila prítomnosť Hlinkovej gardy, perzekúcie voči židovským spoluobčanom, silná nacionálna propaganda vo forme kultúrnych a osvetových akcií organizovaných mestom, propagačná tlač *Trnavské noviny* a mnohé iné.

Výskum som doplnila o výpovede pamätníkov, ktorí sa vyjadrili k vplyvu druhej svetovej vojny na ich osobný život a okolitú spoločnosť. Každý z opýtaných pamätníkov žil počas druhej svetovej vojny rozdielnym životom formovaným rôznymi vplyvmi, v dôsledku čoho ich pohľad na vtedajšie dianie sa líšil. Medzi pamätníkmi, najviac vynikala výpoveď Jozefy Tomašovičovej, žijúcej roľníckym životom na vidieku v blízkosti Trnavy. Z jej výpovede bola cítiť značná nevedomosť o domácom a zahraničnom politickom dianí a jej názory boli obmedzené skutočnosťou, že dotyčná žila na vidieku, kde propaganda nemala taký značný vplyv ako v meste. Každý z pamätníkov odpovedal na rovnakú otázku odlišným spôsobom. Tomuto konštatovaniu sa vymyká iba otázka „*Pocívali ste strach?*“, na ktorú bola zo strany všetkých dotázaných jasná odpoveď „*Áno*“. Aj napriek skutočnosti, že každý z dotyčných pocíval strach z iného dôvodu, tieto pocity boli vždy či už priamym alebo nepriamym dôsledkom vojny zúriacej vo svete.

V mojej bakalárskej práci sa mi podarilo objasniť vplyv aspektov druhej svetovej vojny na civilné obyvateľstvo mesta Trnava. Každodenný harmonický život obyvateľstva bol narúšaný násilnosťami členov Hlinkovej gardy voči Židom, raziami

a zatýkaním či už bývalých alebo stále aktívnych komunistických činiteľov v meste, nariadeniami civilnej protileteckej ochrany a poplašnými sirénami, ktoré upozorňovali obyvateľstvo na možné nebezpečenstvo leteckých útokov a výtržnosťami členov Hlinkovej gardy. Vzťah obyvateľstva mesta k civilným nemeckým spoluobčanom bol prirodzene rôzny. Vo všeobecnosti boli Nemci v Trnave označovaní za kultúrnych ľudí, ktorí neboli iniciátormi žiadnych nepokojov. Najkrušnejšie chvíle pre obyvateľstvo predstavovali letecké útoky, kedy bolo v Trnave zničených niekoľko budov a boje o oslobodenie mesta Červenou armádou koncom marca roku 1945.

Som si vedomá skutočnosti, že vplyv druhej svetovej vojny na obyvateľstvo Trnavy nespočíval len v zmienených záležitostiach. Hlbší výskum by si určite zaslúžil vzťah Hlinkovej gardy k civilnému obyvateľstvu a vplyv nacionálnej propagandy na obyvateľstvo, čo by mohlo byť inšpiráciou pre magisterskú diplomovú prácu.

8. Pramene a literatúra

Pramene

Štátny okresný archív Trnava

- Okresný úrad Trnava
- Mestský úrad Trnava
- Mestský národný výbor Trnava

Články a noviny

- Trnavské noviny (1938 – 1940)
- Slovenská politika

Literatúra

ARPÁŠ, R. a kol.: *Storočie propagandy*. Bratislava: AEP, 2005.

KOKLESOVÁ, B: *V tieni tretej ríše*. Bratislava: SLOVART, 2009.

ROGUĽOVÁ, J. a kol.: *Slováci a druhá svetová vojna*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2015.

SOKOLOVIČ, P.: *Novodobé dejiny Trnavy rečou dokumentov*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2016.

ŠIMONČIČ, J., WATZKA, J.: *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1988.

ŽVACH, Ľ., PACKA, Ľ.: *Protifašistický odboj v okrese Trnava*. Bratislava: Obzor, 1979.

Kvalifikačné práce

MARTAUZOVÁ, Jana.: *Židia v Trnave (1939 – 1944)*. Trnava 2003. (magisterská diplomová práca)

SLOVÁKOVÁ, Dominika: *Postoj slovenskej spoločnosti 19. storočia k židovstvu v kontexte literatúry národného obrodzenia*: seminárna práca. Olomouc 2016. (seminárna práca)

Internet

Vzťah majority k židovskej menšine (nielen) v 19. storočí. [online] MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína [cit. 02-03-2017]. Dostupné z [www:<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/zborniky-z-konferencii/c/bratislavakonferencia-kczi2014-06>](https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/zborniky-z-konferencii/c/bratislavakonferencia-kczi2014-06).

Pamätníci

Karell Dávid, rozhovor v Trnave dňa 5.3. 2017

Košťál Štefan, rozhovor v Trnave dňa 23.2. 2017

Líška Peter, rozhovor v Trnave dňa 18.1. 2017

Tomašovič Jozef, rozhovor v Trnave dňa 3.3. 2017

Tomašovičová Jozefa, rozhovor v Trnave dňa 2.3. 2017

9. Resumé

Meno a priezvisko:	Dominika Slováková
Katedra a fakulta:	Katedra historie, Filozofická fakulta
Vedúci práce:	prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.
Rok obhajoby:	2017

Názov práce:	Trnava a druhá svetová vojna – osudy obyvateľstva
Title of thesis:	Trnava and World War II – destiny of the citizens
Anotácia:	Mestom Trnava okrem jeho oslobodenia nikdy neprechádzal front. Napriek tomu, civilné obyvateľstvo tohto silne katolíckeho mesta pociťovalo určité napätie, ktoré zapríčinili faktory vplývajúce na obyvateľov každodenne. Medzi tieto faktory patrili perzekúcie a deportácie miestnych Židov a protifašistických aktivistov, fašistická propaganda, prítomnosť Hlinkovej gardy a Nemcov, nariadenia civilnej protiletectkej ochrany, letecké útoky a mnohé ďalšie. Práca je zameraná na aspekty pripomínajúce obyvateľstvu Trnavy druhú svetovú vojnu a prostredníctvom výpovedí pamätníkov, na jeho postoje a nálady k týmto aspektom a vtedajšej situácii.
Kľúčové slová:	Trnava, druhá svetová vojna, civilné obyvateľstvo, Hlinkova garda, CPO, Propaganda, SNP, odboj, Židia
Abstract:	Trnava, city in Slovakia, was not close to the front line during the World War II. The only exception was the Liberation in April 1945. Despite these less horrible conditions the civilians in catholic city Trnava had to face the oppression which everyday life during this frustrating period caused. It included persecution and deportation of local Jews and antifascists, Fascist propaganda, presence of German units and Hlinka's guards, regulations of Civil air defence etc. This work is focused on issues which chosen witnesses remembered and talked about.
Key words:	Trnava, World War II, civilians, Hlinka's guards, Air defence, Propaganda, Slovakian national uprising, resistance and Jews.
Rozsah:	59 s.
Jazyk:	slovensky

